

บทที่ 2

ลักษณะของระบบยันต์ที่ปรากฏในภาคกลางของประเทศไทย

2.1 ความหมาย ลักษณะ และองค์ประกอบของระบบยันต์

ยันต์รูปแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้มีอยู่หลายลักษณะทั้งที่เป็นแบบตาราง มีตัวอักษรอยู่ภายใน เป็นตัวอักษรซ้อนกันหรือเรียงกัน รวมทั้งแบบที่เป็นตัวเลขและรูปภาพต่าง ๆ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 กล่าวถึงความหมายของเลขยันต์ว่า “ตารางหรือลายเส้นเป็นตัวเลข อักษรหรือรูปภาพ ที่เขียน สัก หรือแกะลงบนแผ่นผ้า ผิวน้ำ ไม้ โลหะ เป็นต้น ถือว่าเป็นของขลัง เช่นยันต์ตรีนิสิงเห ยันต์พระเจ้า 5 พระองค์ เรียกเสื้อหรือผ้าเป็นต้นที่มีลวดลายเช่นนี้ว่า เสื้อยันต์ ผ้ายันต์ เรียกกริยาที่ทำเช่นนี้ว่าลงเลขลงยันต์”¹ โดยคำจำกัดความนี้ยันต์จะหมายถึงอักขระ ตาราง รูปภาพ และตัวเลขซึ่งต่อไปในงานวิจัยจะกล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เกี่ยวกับที่มาของคำว่ายันต์นั้นอาจารย์เทพ สาริกบุตรได้กล่าวไว้ในคัมภีร์พระเวทฉบับจัดตฤพรวรไว้ดังนี้

คำว่า ยันต์ นี้เพี้ยนมาจากคำว่า ยัญญ์ ซึ่งเป็นภาษาบาลีแปลว่า สิ่งที่มีมนุษย์พึงเส้นสรวงบูชาให้มีความสุขความเจริญ แต่มาใช้ในภาษาไทยเราเปลี่ยนเขียนเป็นยันต์ ไปหมายถึงรอยเส้นที่ขีดขวางไปมาสำหรับลงคาถา นอกจากนี้ยังมีกล่าวไว้อีกว่า เส้นยันต์นั้นเปรียบเสมือนสายรกของพระพุทธรูป ส่วนอักขระที่ลงไว้ในยันต์เปรียบด้วยแต่ละอักขระคือพระพุทธรูปองค์หนึ่ง แสดงถึงทัศนคติที่คนโบราณมีต่อยันต์และอักขระว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่สามารถลบหลู่เหยียบย่ำได้²

ในพจนานุกรมภาษาสันสกฤตได้ให้ความหมายเกี่ยวกับยันต์ไว้ว่า “เป็นเครื่องวางเป็นแผนภาพจำลองเกี่ยวกับดวงดาว หรือแผนผังอันศักดิ์สิทธิ์”³ ส่วนการเล่าเรียนยันต์ต่าง ๆ ใน

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2542), น. 649.

² เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับจัดตฤพรวร (กรุงเทพมหานคร: อุตสาหกรรมกรพิมพ์, 2501), น. 1.

³ Aman Shivaram Apte, The Practical Sanskrit-English Dictionary (Delhi : Motilal Banarsidass, 1998),p. 1804.

สมัยโบราณเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยุ่งยากและเต็มไปด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ในการที่อาจารย์จะถ่ายทอดวิชาความรู้ไปยังศิษย์ ซึ่งในการเรียนยันต์ต่าง ๆ นั้นโบราณอาจารย์จะกำหนดเงินค่าครู ซึ่งเรียกว่าค่ากำนัลรวมถึงข้าวของที่ต้องใช้บูชา ซึ่งแต่ละยันต์ก็จะไม่เหมือนกัน เช่นถ้าจะเรียนยันต์ในคัมภีร์ปถมังจะต้องตั้งเครื่องบูชามีบายศรีปากชามสำหรับหนึ่ง เงิน 6 บาท ผ้าขาวผืนหนึ่ง หมาก 5 คำ ดอกบัว 5 ดอก กรวยดอกไม้ 5 กรวย รูปเงิน รูปทอง เทียนเงิน เทียนทองอย่างละ 5 เล่ม บางยันต์กำหนดเครื่องบูชาไว้อย่างละ 16 เช่นยันต์พญาไก่อเกื้อน นอกจากนั้นยังมีข้อความและวิธีปฏิบัติตนควบคู่กันไปด้วย ขั้นตอนในการการลงยันต์(เขียนยันต์)นั้น เมื่อเวลาจะลงต้องสำรวมจิตให้สงบเป็นสมาธิ ยันต์ทุกชนิดจะมีสูตรที่ใช้ลง เวลาที่ลากเส้นยันต์นั้นต้องภาวนาสูตรยันต์ไปด้วยให้พอดีกับรูปที่เขียนขึ้นมา ดังนั้นในระบบยันต์จะประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 5 อย่างคือ รูปแบบยันต์ สูตรที่ใช้เรียกกำกับยันต์ในส่วนที่เป็นรูปแบบ อักษรและสัญลักษณ์ที่ใช้ลงในยันต์ พระคาถาหรือมนต์ที่ใช้เสกเฉพาะ วิธีการกำหนดจิต และกำหนดคาบคาถา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. รูปแบบของยันต์ได้แก่ลายเส้นต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็น โดยทั่วไปยันต์จะอยู่ในรูปทรงเรขาคณิต เช่นยันต์รูปวงกลม ยันต์ประเภทนี้จะมีลักษณะร่วมกันคือจะเป็นรูปวงกลมซ้อนกันตั้งแต่สองวงขึ้นไป อาจมีเส้นแบ่งภายในเรียกว่ากระดูกยันต์เพื่อให้เกิดเป็นช่องสำหรับใส่อักขระมนต์ลงไป มักจะใช้เส้นมนต์ที่ประพันธ์เป็นบาทคาถา ส่วนใหญ่มนต์เหล่านี้จะแต่งตามจินตลักษณ์โบราณ เท่าที่พบมักจะมีวรรคละ 8 คำ บทหนึ่งมี 4 วรรครวมเป็น 32 คำ เช่นยันต์มังกูรพระพุทธเจ้า(ดูรูปที่ 1 ภาคผนวก) ยันต์ปิโย(ดูรูปที่ 2 ภาคผนวก) ยันต์จักรสิริโลก(ดูรูปที่ 3 ภาคผนวก)

ยันต์ในรูปแบบวงกลมนี้อย่างรวมไปถึงยันต์ดวงต่าง ๆ ที่ลงตัวเลขลักษณะเอาไว้ ยันต์ที่เป็นรูปสามเหลี่ยมยันต์ชนิดนี้จะมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยมมีขมวดตามมุมทั้งสามเพื่อให้เกิดช่องว่างในการใส่ตัวอักขระ ยันต์รูปสามเหลี่ยมนั้นอาจมีรูปสามเหลี่ยมรูปเดียวหรือสองรูปซ้อนกัน เช่นยันต์แคล้วคลาด (ดูรูปที่ 4 ภาคผนวก) ยันต์อิติปิโสหูช้าง(ดูรูปที่ 5 ภาคผนวก) ยันต์ธงชัย(ดูรูปที่ 6 ภาคผนวก) ยันต์ลงมงคล(ดูรูปที่ 7 ภาคผนวก)

ยันต์ในรูปแบบสี่เหลี่ยมเป็นลักษณะที่พบมากที่สุด มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า ในสี่เหลี่ยมมักแบ่งด้วยเส้นแนวตรงและแนวขวางทำให้เกิดเป็นตารางซึ่งอาจมีจำนวนมากกว่า 100 ช่อง คนทั่วไปจะคุ้นเคยกับยันต์ที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมมากกว่ารูปแบบอื่น ที่มุมยันต์ทั้ง 4 ด้านจะมีการขมวดเอาไว้เช่น ยันต์ตรีนิสิงเห(ดูรูปที่ 8 ภาคผนวก) ยันต์หัวใจพระกระณิ(ดูรูปที่ 9 ภาคผนวก) และยันต์จักรพรรดิตราธิราช (ดูรูปที่ 10 ภาคผนวก) นอกจากนั้นยังมียันต์ที่

เกิดจากการประกอบกันของรูปเรขาคณิตมากกว่า 1 ชนิด เช่น ยันต์พระพุทธรูปที่ประกอบด้วยรูปสี่เหลี่ยมและรูปวงกลม(ดูรูปที่ 11 ภาคผนวก) ยันต์แคล้วคลาดคงทน (ดูรูปที่ 12 ภาคผนวก) ยันต์ยอดพระมหามงกุฎ(ดูรูปที่ 13 ภาคผนวก) และยันต์ที่เป็นรูปแบบอิสระอาจเป็นรูปภาพหรือลายเส้น เช่น ยันต์พระเจ้าเจ้าอุโมงศ์(ดูรูปที่ 14 ภาคผนวก) ยันต์อนันตนาคราช(ดูรูปที่ 15 ภาคผนวก) ยันต์นาคเกี้ยว(ดูรูปที่ 16 ภาคผนวก) ยันต์พญาราชสีห์ (ดูรูปที่ 17 ภาคผนวก) ในบางครั้งจะมีองค์พระเล็ก ๆ มีเลขต่าง ๆ รูปพระอาทิตย์ พระจันทร์ และอุณาโลมประกอบอยู่ด้วย เช่น ยันต์สำหรับลงตะกรุดโทน(ดูรูปที่ 18 ภาคผนวก)

2. สูตรที่ใช้สำหรับใช้ในการลงยันต์ส่วนมากจะถูกกำหนดเอาไว้เฉพาะ ยันต์ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานั้นจะต้องมีสูตรกำกับในขณะที่ลงเสมอ เช่นยันต์รูปวงกลมจะมีสูตรลากเส้นว่า ยันต์ตั้ง สันตั้ง วิกริ๊งคะเร ส่วนยันต์รูปสามเหลี่ยมจะมีสูตรว่า ตียันต์ตามหายันต์ตั้งวิกริ๊งคะเร ยันต์สี่เหลี่ยมจะใช้สูตรว่า จตุโกณจามหายันต์ตั้ง พรหมภักสะมะเหสุรัง ยันต์ตั้งสันตั้งวิกริ๊งคะเร เส้นแบ่งภายในยันต์นั้นใช้สูตรเหมือนกันคือ อัญญันตั้ง สันตั้ง วิกริ๊งคะเร ส่วนยันต์ลายเส้นหรือยันต์ที่เป็นรูปภาพนั้น ถ้าเป็นลายเส้นทั่วไปจะใช้สูตร ยันต์ตามหายันต์ตั้ง วิกริ๊งคะเร ถ้าเป็นรูปภาพต่าง ๆ เช่น รูปพญาหงษ์ รูปนาคราช รูปสิงห์จะใช้เรียกสูตรด้วย อากา 32 เพราะถือว่ารูปสัตว์หรือรูปคนจะต้องประกอบด้วยอากา 32 จึงจะสมบูรณ์ คาถาอากา 32 นี้ก็นำมาจากพระพุทธศาสนาคือ เกสา โลมา นะชา ทันตา ตะใจ มังสัง นะหารู อัญญิ อัญญิมิณชัง วักกัง หะทะนัง ยะกะนัง กิโถมะกัง ปิหะกัง ปัพผาสัง อันตัง อันตะคุณัง อุนริยัง กะริสัง ปิตตัง เสมหัง ปุพโพ โลหิตัง เสโท เมโท อัสนุ สัสสา เขโพ สิงฆานิกา ละสิกา มุตตัง มัตตะเก มัตตะลุนคันติ

นอกจากนี้ในขณะที่ลากเส้นยันต์ผู้กระทำจะต้องภาวนาสูตรคาถากำกับด้วยจิตที่สำรวมเป็นสมาธิควบคุมให้เส้นที่ลากและมนต์จบพร้อมกัน ส่วนประกอบอื่นของยันต์ที่เป็นองค์พระนั้นแทนพระพุทธเจ้า โดยทั่วไปจะลงเป็นสามตอน คือ พระเศียร(วงกลมบนสุด)ลงด้วยมะกาโร ศีรษะพุทธา ปะนะชาเยเต องค์ (วงกลมตรงกลาง) ลงด้วย อะกาโรองคะพุทธาปะนะชาเยเต และพระบาท (วงกลมด้านล่าง) ลงด้วย อุกาโรปาทะพุทธาปะนะชาเยเต (ดูรูปที่ 19 ภาคผนวก) ส่วนพระอาทิตย์ (ดูรูปที่ 21 ภาคผนวก) และพระจันทร์ (ดูรูปที่ 20 ภาคผนวก) ถือว่าเป็นประธานแห่งแสงสว่าง สร้างความเจริญเติบโตให้กับมนุษย์สัตว์และสิ่งทั้งปวง ส่วนอุณาโลมนั้นแสดงถึงโลกุตตรธรรมอันได้แก่มรรค 4 (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตมรรค) ผล 4 (โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล) พระนิพพาน ⁴

⁴ เทพย์ สาริกบุตร ,พระคัมภีร์พระเวทฉบับจัดตุลบรรพ, น. 2-6.

3. อักษรและสัญลักษณ์ที่ใช้ลงในยันต์ ถึงแม้ว่ารูปแบบของยันต์จะมีจำนวนมาก แต่ส่วนประกอบของยันต์จะคล้าย ๆ กันคือจะประกอบด้วยเส้นหลักเป็นรูปสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม วงกลม หรือรูปทรงเรขาคณิตซ้อนกัน อาจจะมีเส้นแกนแบ่งสัดส่วนภายใน ในช่องที่อยู่ภายในแต่ละช่องจะมีอักษรหนึ่งตัวหรือองค์พระหรือตัวเลขอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับมนต์หรือคาถาที่ใช้ลงนั้นก็จะสอดคล้องกับจำนวนช่องหรือตาราง เช่นยันต์ที่มี 16 ช่องก็จะลงด้วยคาถาที่มี 16 ตัว อย่างคาถาพระเจ้า 16 พระองค์ (ดูรูปที่ 23 ภาคผนวก) ยันต์ที่มี 32 ช่องมักจะลงด้วยคาถาที่ประพันธ์ไว้เป็นบาทมี 32 ตัว เช่นคาถาในรัตนมาลา ยันต์ที่มี 56 ช่องก็จะลงด้วยคาถาที่มี 56 ตัวอย่างพุทธคุณ 56 คือ อิติโส ภควา ฯลฯ ภควาติ เช่น ยันต์เกราะเพชร (ดูรูปที่ 24 ภาคผนวก)

นอกจากนี้ยังมียันต์ที่ใช้เลข การใช้ตัวเลขนั้นเป็นการย่อรวมเอาอักขระจำนวนหลายตัวเข้าด้วยกันโดยสามารถสื่อความหมายได้ไม่ต่างไปจากเดิม เช่นเลข 5 เป็นการแทนพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ คือ เลข 7 เป็นการแทนสัตตโพชฌงค์ คือ สะ ระ วิ ปิ ปะ สะ อุ เลข 9 เป็นการแทนนพคุณ คือ อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภา การใช้เลขแทนอักขระนั้นเพื่อลดเนื้อที่การเขียน กล่าวคือแทนที่จะลงอักขระถึง 9 ตัวก็ลงเลข 9 เพียงตัวเดียว ยันต์ในหมวดตัวเลขนี้ทั่วไปได้แก่ ยันต์จุฑาร (ดูรูปที่ 26 ภาคผนวก) ยันต์ตรีนิสิงเห (ดูรูปที่ 8 ภาคผนวก) ยันต์โสฬสมงคล (ดูรูปที่ 25 ภาคผนวก) ในบางครั้งการลงอักขระเลขยันต์ต่าง ๆ จะมีการวางรูปแบบการไล่อักขระเป็นตาม้าหมากรุกคือเดินไขว้ไปมา ไม่ได้เขียนเรียงกันอย่างธรรมดา เพื่อเวลาลงจะต้องใช้สมาธิมากขึ้นในการจดจำกลการเดินอักขระนั่นเอง ภายนอกเส้นยันต์ที่เป็นหลักอาจจะล้อมด้วยอักขระพระคาถาหรือองค์พระ ส่วนยอดของยันต์มักจะใช้สัญลักษณ์พระอาทิตย์ พระจันทร์ และอุณาโลม

4. คาถาหรือมนต์ที่ใช้เสก โดยทั่วไปคาถาหรือมนต์ที่ใช้เสก (ประจุ) ยันต์จะวางไว้ โดยเฉพาะแต่ละยันต์จะไม่เหมือนกัน ข้อสังเกตอย่างหนึ่งหากไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนก็จะกล่าวว่า ให้เสกด้วยตัวในที่นี้หมายถึงให้เสกด้วยคาถาที่ลงในยันต์นั้น หากยันต์นั้นลงด้วยไตรสรณคมณ์ ก็ให้เสกด้วย พุทธัง สรณัง คัจฉามิ อัมมัง สรณัง คัจฉามิ สังฆัง สรณัง คัจฉามิ เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่จะระบุไว้เฉพาะ เช่น ยันต์อาวุธพระพุทธเจ้า (ยันต์คู่ชีวิต) (ดูรูปที่ 27 ภาคผนวก) ลงด้วยคาถา อะสี สะติ ฐนะเวระ สัพเพเตอาวุธานิจะ ภคคะภคคา วิจุณณานิ โลมังมาเม นะมุสสันติ บารมี 30 ทศน์ อติปาวะมิตาติง อติสัพพัญญูมาคะตา อติโพธิมนุปัตโต อติปิโสจะเตนะโม นพคุณ อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภา แต่ในขั้นตอนการเสกหรือประจุอาคมนี้ให้เสกด้วย คาถาที่ลง และสัมพุทธะหงษา และอติปิโส ด้วย ยันต์หัวใจปถมัง 4 ดวง ลงด้วย พุ สะ มะ นิ สลับไปมาในตารางสี่เหลี่ยม 4 ตาราง

แต่ในตำราให้เสกด้วย คาถาตรีนิสิงเห⁵ และพระพุทธรเจ้าแก้วจักร⁶ ไม่เพียงแต่มนต์หรือคาถาเท่านั้นยังมีเรื่องของจำนวนด้วย โดยจะระบุว่าต้องเสกจำนวนกี่จบ เช่น เสกด้วยบารมี 30 พัด 108 คือเสกจำนวน 108 จบ

5. การกำหนดจิตและการกำหนดคาบคาถา เมื่อลงยันต์เสร็จแล้วยังจะต้องนำมาปลุกเสกเสียก่อน โดยทั่วไปยันต์ต่าง ๆ จะมีการวางคาถาสำหรับปลุกเสกไว้เฉพาะ ในการปลุกเสกนั้นสำคัญอยู่ที่การวางจิตให้เป็นสมาธิ เพ่งรูปแบบยันต์นั้น ๆ กระทำให้เกิดเป็นอุคคณิมิต⁷ และปฏิภาณิมิต⁸ บังเกิดปิติโดยลักษณะอาการต่าง ๆ ตามหลักการที่กล่าวมานั้นคือหลักการทำสมาธิในพุทธศาสนา ปกติจิตของคนเราจะไม่นิ่ง เนื่องจากจิตต้องรับรู้อารมณ์ภายนอกอยู่ตลอดเวลา ดังคำที่ว่า “จิตมีธรรมชาติรู้อารมณ์” กล่าวคือเมื่ออารมณ์ภายนอกเข้ากระทบกับอายตนะก็จะเกิดการรับรู้ขึ้นเช่น รูปารมณ์ (รูปต่าง ๆ) มากระทบกับจักขายตนะ (ตา) จิตก็จะเข้าไปรับรู้และปรุงแต่งอารมณ์ที่เป็นกุศลหรืออกุศล และการที่จิตซัดซ่าย ๆ ไปในอารมณ์ต่างอันเป็นไปในอดีตบ้างอนาคตบ้าง ทำให้จิตไม่มีสมาธิ และสิ่งที่ทำให้จิตไม่นิ่งนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า นิวรณ์ (เครื่องกั้นสมาธิ) ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา โบราณจารย์ท่านอธิบายว่า หากเราเกิดความรักใคร่ ความพอใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (กามฉันทะ) จิตที่ตั้งอยู่ในสมาธิก็เสื่อมคลายไป เกิดอาการเลือนลอยไปตามอารมณ์นั้น หากเราคิดไปถึงสิ่งที่เราไม่พอใจ โดยอาจจะ มีผู้หนึ่งผู้ใดการกระทำสิ่งที่ไม่น่าพึงพอใจกับเราใจเราย่อมเศร้าหมอง ขาดความปิติเบิกบาน หากเกิดความง่วงเหงาหาวนอน จิตมีความทอดลอยในอารมณ์ ทำให้ความจดจ่อในอารมณ์หายไป หากเกิดความฟุ้งซ่านรำคาญใจ สิ่งนี้เป็นเครื่องบั่นทอนความสุขในอารมณ์ และหากเกิดความลังเล

⁵ คาถาตรีนิสิงเห หมายถึง คาถาที่ใช้สำหรับเรียกสูตรยันต์ตรีนิสิงเห คือ มะอะอุ ตรีนิสิงเห สะระวิปิระสะอุ สัตตะนาเค อาปามะจุปะ ปัญจเพชชฉลุักญะวะ นะมะพะทะ จตุเทวา ปะทะนะ ทะสะมะ ฉะอิทธิราชา อาปามะจุปะ ปัญจอินทธานะเมวะจะ มิ เอกะยักขา อะสังวิสุโลปุสะพุกะ นะวะเทวา สะหะชะฏะตรี ปัญจพรหมาสหัมบดี พุทโธ ทเวราชา พามานาอุกะสะนะพุ อัมมอรหัน ตา นะโมพุทธานะ มามิหัง

⁶ คาถาพระพุทธรเจ้าแก้วจักร หมายถึง พระคาถาบทหนึ่งเกี่ยวกับการอธิบายอริยสัจ ๔ ในพุทธศาสนา

⁷ อุคคณิมิต หมายถึง การเพ่งภาพนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งจนสามารถจดจำภาพดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

⁸ ปฏิภาณิมิต หมายถึง ภาพนิมิตที่เกิดขึ้นในจักขุทวารอย่างชัดเจน กล่าวคือเห็น เหมือนกับการลืมตาดู ทั้งยังสามารถย่อหรือขยายภาพนิมิตดังกล่าวได้ตามที่ต้องการ

สงสัยขึ้นมา เราก็ไม่สามารถใช้สติปัญญาในการไต่ตรองอารมณ์ได้ อารมณ์ที่เป็นอกุศลทั้ง 5 ประการนี้เป็นเครื่องกั้นความสำเร็จ การทำสมถกัมมัฏฐานก็เพื่อข่มอารมณ์ส่วนที่เป็นอกุศลนี้ โดยมีองค์แห่งสมาธิ 5 ได้แก่วิตก (ความตรึกในอารมณ์) วิचार (ความไต่ตรองอารมณ์) ปีติ (ความอิ่มใจ) สุข (ความสบายใจ) และเอกัคคตา (ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว) การกำหนดจิตและกำหนดคาบคานานั้นคือการท่องพระคาถาด้วยจิตที่เป็นสมาธิ มีการเพ่งอารมณ์ไปที่รูปแบบของยันต์ที่ทำการประจุอาคม⁹ บางครั้งต้องมีการกำหนดลมหายใจซึ่งเรียกว่าคาบคาถา กล่าวคือ จะต้องว่าคาถาภายในจิตใจเดียวเรียกว่า 1 คาบคาถา ถ้ายันต์ที่ท่านกำหนดให้เสก 9 คาบก็ตี 16 คาบ หรือ 108 คาบก็ตีคือการทำคาบคาถาตามจำนวนครั้งที่กำหนดนั้น นอกจากนี้ในบางตำรา การกำหนดคาบคาถาจะสัมพันธ์กับการกำหนดจิตไว้ที่ต่าง ๆ ของร่างกายด้วย ดังเช่นยันต์สุกิตติมา มีการตั้งฐานการภาวนาไว้ดังนี้ สุกิตติมา อยู่ที่ ศูนย์เหนือสะดือหนึ่งนิ้ว สุภาจาโร อยู่ที่อชฎากาศเบื้องต่ำ สุสิลวาอยู่ที่หทัยวัตถุ สุปากโต อยู่ที่คอ ยัสสสิมา อยู่ที่อชฎากาศเบื้องบนกระหม่อม วสิทธิโร อยู่ที่ระหว่างคิ้ว เกสโรว่า อยู่ที่ระหว่างตา อสัมภิตออยู่ที่ปลายจมูก¹⁰ (ดูรูปที่ 28 ภาคผนวก) ที่กล่าวมานี้ผู้ที่เข้าใจระบบคาบคาถาที่ลึกซึ้งนี้จะต้องผ่านการฝึกกัมมัฏฐานแบบลำดับ (กัมมัฏฐานแบบหนึ่งที่แผ่หลายในอดีตมีการเรียนการสอนที่วัดราชสิทธาราม ได้ถูกนำมาเผยแพร่โดยสมเด็จพระสังฆราช สุก ญาณสังวร) มาก่อน

2.2 การนำเอายันต์มาประยุกต์สร้างพระพิมพ์และเครื่องรางของขลัง

ในการจะนำยันต์ต่าง ๆ ไปประดิษฐ์เป็นเครื่องรางของขลังนั้น โดยมากผู้ที่ศึกษาจะต้องฝึกเขียนอักขระยันต์และเรียกสูตรให้คล่องเสียก่อน ซึ่งโดยทั่วไปอาจารย์ผู้สอนจะแนะนำให้เรียนลบบงก่อน การลบบงคือการหัดเขียนอักขระยันต์ต่าง ๆ บนกระดานเมื่อเขียนแล้วลบและเขียนใหม่ทำอยู่เช่นนั้นเพื่อให้เกิดความชำนาญ ทั้งการฝึกหัดเขียนยันต์แบบต่าง ๆ ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นคัมภีร์ 5 คัมภีร์ ซึ่งแบ่งออกเป็นคัมภีร์ตามสาระสำคัญของขั้นตอนและส่วนประกอบของการหัดเขียนยันต์ต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจความเป็นมาและส่วนประกอบ

⁹ เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับพุทธยบวรพ (กรุงเทพมหานคร: อุตสาหกรรมกรรมพิมพ์, 2501), น. 12-14.

¹⁰ สุเชาว์ พลอยชุม, พระประวัติและพระนิพนธ์สมเด็จพระอริยวงษญาณฯ พระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2530), น. 96.

ของยันต์ต่าง ๆ ได้ ผู้ที่ฝึกฝนจนชำนาญจึงสามารถที่จะเขียนยันต์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เลขยันต์ที่บรรจุอยู่ในคัมภีร์ผง 5 ประการของไทยโบราณจึงถือเป็นแม่แบบยันต์ทั้งหลาย

ขั้นตอนการลบผงนั้นกระทำโดยใช้ดินสอพองปั้นเป็นแท่งแล้วเขียนอักขระและยันต์ต่าง ๆ ไปบนกระดานดำ ซึ่งเรียกว่ากระดานชัยหรือกระดานครูโบราณใช้ไม้มะละกอแช่น้ำจนเปื่อยแล้วแผ่ออกเป็นแผ่นพอกด้วยรัก ชัดจนเรียบทำเป็นแผ่นใส่ขอบไม้ การลบผงที่ถือเป็นหลักมาตรฐานนั้นมีอยู่ 5 คัมภีร์ คือ คัมภีร์ปถมัง คัมภีร์อิระเจ คัมภีร์ตรีนิสิงเห คัมภีร์มหาราช คัมภีร์พุทธคุณ นอกจากจะเป็นแบบในการฝึกเขียนยันต์แล้ว ผงที่ได้จากการเขียนยันต์ตามคัมภีร์ทั้ง 5 ยังเชื่อกันว่ามีอานุภาพความศักดิ์สิทธิ์ด้วย

1. คัมภีร์ปถมัง เป็นคัมภีร์เก่าแก่คาดว่ามีความตั้งแต่สมัยอยุธยาเนื่องจากพบคัมภีร์ดังกล่าวจารึกในสมุดไทยที่มีอายุในช่วงอยุธยาตอนปลาย อีกทั้งการเรียนผงปถมังนี้ได้ปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนหลายตอน อาทิ “ครานั้นจึงโหมเจ้าเงรแก้ว แต่เพลแล้วทำผงดินสอพอง ปถมังตั้งเพียรเรียนต่อครู...”¹¹ ผงปถมังนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในยันต์ เมื่อผู้ศึกษาเขียนและลบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในคัมภีร์ปถมังจะสามารถเข้าใจวิธีเรียกสูตรองค์พระ จันทร์ สุธูญ อุณาโลมได้ เพราะจะต้องเขียนลบสัญลักษณ์ดังกล่าวหลายครั้ง

ผงปถมังเมื่อลบเสร็จแล้วโบราณจะปั้นเป็นแท่งไว้โดยผสมเครื่องยา มีชะมด ขอนดอก กฤษณา กะลำพัก สักชี จันทน์ทั้งสองเป็นต้น บดผสมปั้นเป็นแท่งไว้ เมื่อจะใช้ก็ฝนใช้แต่ที่ละน้อยเท่านั้น คนโบราณเชื่อว่าผงปถมังมีอานุภาพทางอยู่ยงคงกระพัน แคล้วคลาด กำบังกาย ตลอดจนล่องหนหายตัว เป็นตบะเดชะ จังจ้งป้องกันภัยอันตรายทุกประการ ในการเล่าเรียนเลขยันต์ต่าง ๆ นั้นต้องเรียนคัมภีร์นี้เสียก่อน คัมภีร์นี้จะบอกเล่าเรื่องราวตั้งแต่ครั้งต้นกับ และการอุปบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนถึงการทำเพ็ญบารมี จนถึงสุญนิพพาน ทั้งหมดจะต้องเขียนและลบบนกระดาน เรื่อยไปจนจบ ลบครั้งหนึ่งกินเวลาหลายชั่วโมง ได้ผงเพียงไม่กี่ชิ้นหนึ่งชิ้นเท่านั้น

2. คัมภีร์อิระเจ หรือบางแห่งเรียกอิทธิเจ เป็นการลบผงตามสูตรพระมูลกัจจายน์ ซึ่งเป็นตำราไวยากรณ์บาลีโบราณ ปัจจุบันได้ถูกยกเลิกไปหลังจากปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา คณะสงฆ์ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส การศึกษาบาลีแบบมูลกัจจายน์จึงค่อย ๆ สูญไปโดยลำดับ ผงอิระเจนี้จะเริ่มที่ตั้งเป็นสระและพยัญชนะต่าง ๆ ตามวิธีการทำรูปศัพท์ของบาลีไวยากรณ์ เป็นการแยกให้เห็นที่มาอย่างชัดเจน จากนั้นก็อ้างสูตรบริกรรมทำตัวสระพยัญชนะมาสมาสสนิทกันจนสำเร็จเป็น อิ ระ เจ ตะ โส ทัฬ หัง คัณ หา หิ ธา มะ สา เป็น

¹¹ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาคาร, 2510), น. 127.

อันขาดตัวในสูตรสนธิ การทำตัว ตั้งเป็นประโยคแล้วแยกศัพท์นี้เป็นวิธีการเรียนบาลีไวยากรณ์ใหญ่ ในการฝึกฝนผิงอรรถนี้จะทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจเรื่องสระพยัญชนะที่มีอยู่ในยันต์ต่าง ๆ มากขึ้น รวมถึงการเรียกสูตรอักขระต่าง ๆ ทำให้สามารถเรียกสูตรอักขระในยันต์ได้อย่างไม่ผิดพลาด ดังนั้นผิงอรรถนี้มีความยุ่งยากในขั้นต้นเนื่องจากการทำตัวจะต้องอ้างสูตรทุกคราวไป สูตรดังกล่าวนี้เชื่อกันตามจารีตของผู้ศึกษาบาลีไวยากรณ์ว่า พระมหากัจจายนะเถระแต่ครั้งพุทธกาลได้วางแบบแผนไว้ อานุภาพของผิงอรรถนี้นั้นคนโบราณเชื่อว่าเป็นเสน่ห์ยิ่งนัก

3. คัมภีร์ตรีนิสิงเห เป็นผิงที่บังเกิดจากอัตรากำลึงเทวดานพเคราะห์ มีหลักสำคัญอยู่ที่อัตราทวาทสมงคล ซึ่งเป็นกลเลข 12 ตัว แบ่งเป็น 4 ชุด ชุด ละ 3 ตัวและทุกชุดจะบวกกันได้เท่ากับ 15 ได้แก่ “3 7 5 4 6 5 1 9 5 2 8 5” มีความหมายใช้แทนคุณพระตลอดจนเทพดาในโลกธาตุ เช่น เลข 3 แทนราชสีห์ทั้ง 3 เลข 7 แทนพญาช้างทั้งเจ็ด โดยมีที่มาจากการบวกลูกคุณหารอัตรเลขโบราณโดยพิสดารซึ่งใช้กำลึงพระพุทธรูปเป็นฐานคือ 108 แล้วบวกลูกคุณหารจนได้อัตราดังกล่าว เลขชุดนี้ปรากฏอยู่ในยันต์ เรียกว่ายันต์ตรีนิสิงเห ซึ่งมีแต่ตัวเลขเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อตั้งกลเลขสำเร็จเป็นอัตราทวาทสมงคลทั้ง 12 ตัวแล้ว ก็เอาเลขกำลึงในอัตราดังกล่าวมาคูณหารกันตามลำดับไป มีการลงยันต์ประทับแล้วเสก การฝึกฝนเลขต่าง ๆ ในคัมภีร์ตรีนิสิงเหนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจถึงที่มาของตัวเลขต่าง ๆ ที่มีอยู่ในยันต์ได้ เนื่องจากมียันต์อยู่หลายแบบที่มีตัวเลขอยู่ในยันต์ด้วย

ผิงที่ลบจากกลเลขในคัมภีร์ตรีนิสิงเหเรียกว่าผิงตรีนิสิงเห เชื่อกันว่ามีอานุภาพใช้ป้องกันคุณไสยและภูติผีปีศาจ การกระทำย่ำยีทั้งคุณผีคุณคนได้ทุกประการ ทั้งยังเป็นตบะเดชะมหาอำนาจ คงกระพันชาตรีทั้งคมอาวุธและป้องกันสัตว์ร้าย ผู้ใดที่สำเร็จผิงตรีนิสิงเหจะเป็นสิหนาท สามารถกำราบภูติผี ถอนทำลายอาถรรพ์ต่าง ๆ ได้ ยันต์ตรีนิสิงเหนี้ โบราณจารย์ท่านใช้ในการป้องกันบ้านเรือนให้พ้นจากอาถรรพ์ต่าง ๆ รวมถึงป้องกันอวมงคล โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ได้

4. คัมภีร์มหาราช เป็นการลบนามของคนทั้งหลายที่กำหนดใช้แทนมนุษย์ทั้งปวง โดยตั้งเป็น เจ้า นาง ออ สัพเพชนา พุชชนา นามทั้ง 5 นี้เป็นสิ่งสมมุติใช้แทนมนุษย์หญิงชายทั้งปวงในโลก จากนั้นลบเป็น นะโม พุท ธา ยะ ลบเป็น มะ อะ อุ ลบเป็นอุโองการ แล้วลบเป็นยันต์มหาราช ประกอบด้วยอักขระ “งะ ญะ นะ มะ” ซึ่งโบราณเรียกว่าหัวใจสนธิ อันเป็นพยัญชนะตัวที่สุตวรรคและตัวพยัญชนะนาสิกในบาลีไวยากรณ์นั่นเอง การฝึกฝนผิงมหาราชจะทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจเรื่องวิธีการลากเส้นของยันต์ต่าง ๆ รวมถึงการนำเอาอักขระเข้าไปไว้ในยันต์ ผิงที่ได้จากการลบยันต์ตามคัมภีร์มหาราชเชื่อกันว่ามีอานุภาพทางด้านมหานิยม อำนาจความเจริญรุ่งเรือง และเป็นเสน่ห์แก่ชนทั้งหลาย

5. คัมภีร์พุทธคุณ เป็นการลบจากอิติปิโสบทต้นห้องพระพุทธรูปโดยใช้พระอิติปิโสรัตนมาลาจนครบ 56 บท โดยตั้งเป็นที่ละอักษรนับแต่ อิติปิโส ภา คะ วา เป็นต้นจนถึง ภา คะ วา ติ ลบเป็น นะ โม พุท ธา ยะ แล้วลบเป็น มะ อะ อุ แล้วลบเป็น อิ สวา สุ แล้วลบเป็น โส ธา ยะ จากนั้นทำเป็นองค์พระเสกด้วยพระคาถาพุทธนิมิต เรียกว่าผงพุทธคุณหรือผงอิติปิโสรัตนมาลา การฝึกฝนอักขระตามคัมภีร์รัตนมาลาจะช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงอักษรในหมวดพุทธคุณที่ลงในยันต์ต่าง ๆ ว่าต้องเรียกสูตรอย่างไร ผงที่ได้จากการลบอักขระในคัมภีร์พุทธคุณ เชื่อกันว่ามีอานุภาพครอบจักรวาล ทั้งทางคุ้มครองป้องกัน และยังเป็นเมตตามหานิยมอีกด้วย อิติปิโสรัตนมาลานั้นเป็นการบรรยายพระพุทธรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยพิสดาร สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

นอกจากนี้ในขั้นตอนการทำผงวิเศษนั้นจะช่วยสร้างความเข้าใจระบบยันต์ให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในคัมภีร์ทำผงวิเศษจะประกอบด้วยรูปแบบของยันต์ อักขระที่ใช้ลงในยันต์ สูตรบังคับใช้ของแต่ละยันต์ และบทเสกบังคับทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบดังที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระเวทตติยบรรพ ว่า

วิชาที่เรียนขั้นแรกก็คือวิชาทำผง ได้แก่เรียนทำปลงมั่งเสียก่อน...ลง (ยันต์ต่าง ๆ) ไปลบไปตามวิธีจนชำนาญ และมีได้ทำกันวันสองวันทำกันเป็นแรมเดือนแรมปีทีเดียว ถึงกับนำเอาผงที่ทำนั้นมาสร้างเป็นพระเครื่องได้ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะเหตุว่า การทำผงนั้นเป็นการหัดทำสมาธิขั้นแรกอย่างเอกอุ กระทำพร้อมกันทั้งองค์สาม คือทางกายใช้มือขีดเขียนตัวอักขระลงไปพร้อมกับทางวาจา ซึ่งบริกรรมท่องบ่นสูตรและคาถาที่ทำต่าง ๆ ไปพร้อมกับอาการกิริยาที่เขียน ทางใจต้องสำรวมควบคุมเพ่งเล็งตัวอักขรมิให้เขียนผิดพลาด และคาถาต่าง ๆ ที่ว่าไปก็ต้องให้พร้อมกับการเขียน บางตอนก็มีการปลุกเสกไปด้วย นับว่าเป็นเครื่องล่อในการหัดทำสมาธิเป็นอย่างดี เพราะมิใช่แต่จะเขียนอย่างเดียว พอเขียนเสร็จบังเกิดขึ้นแล้ว ก็ลบเสียบังเกิดเป็นขึ้นใหม่ต่อไปอีก เกิดดับอยู่ฉะนี้สลับกันไป จนท้ายที่สุดถึงองค์พระและลบเข้าสู่ญานิพพาน เป็นอันจบกันไม่ต้องมาผูกมาเกิดกันอีก นั่นก็คือเป็นการแสดงถึงพระกัมมัฏฐานเป็นอย่างดี ท่านเกจิอาจารย์แต่โบราณนับว่าท่านเป็นผู้ฉลาดในทางใช้อุบายขัดเกลากิเลสของสานุศิษย์ และทุกคนก็พยายามขัดเกลากันจึงผิดกับวิธีอื่น ทั้งนี้ก็เพราะหวังผลในอิทธิปาฏิหาริย์เป็นเบื้องต้น เพราะตามอุบาทว์ที่ท่านกล่าว

สรรเสริญไว้ว่าเมื่อทำได้สำเร็จถึงขั้นนั้นขั้นนี้ จะทำฤทธิ์ได้โดยสถาน
ต่าง ๆ แต่เท่าที่สังเกตมาแล้วว่าเมื่อผู้ใดเรียนสำเร็จและทำได้จริง ๆ
มักจะหันเข้าทางพระไตรลักษณ์ญาณหมดทุกคน โดยกำหนดใจปลงเห็น
เป็นทุกขัง อนิจจัง อนัตตาไป¹²

อีกประการหนึ่งการลบผ่งนี้เป็นเหมือนการที่ผู้ลบได้หัดเขียนยันต์ตลอดจนอักขระ
ต่าง ๆ และได้รู้จักวิธีการเรียกสูตรสนธินามอักขระต่าง ๆ ทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้นจาก
กระบวนการที่เขียนแล้วลบเข้าไป ซ้ำมาหลายเที่ยว อาจารย์แต่โบราณท่านจึงให้เรียนลบผ่งเป็น
เบื้องต้น

ยันต์ต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายหลากหลายรูปแบบนั้นได้ถูกนำมาประยุกต์สร้างเป็น
เครื่องรางของขลังต่าง ๆ ที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ โดยสามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้

1. ผ้ายันต์หรือประเจียด (ดูรูปที่ 29 ภาคผนวก) คือการลงอักขระเลขยันต์บนผืนผ้า
โบราณใช้โพกศีรษะบ้าง ผูกแขนบ้าง หรือถ่วงที่เสื่อจะเรียกว่าเสื่อยันต์ การทำผ้ายันต์บางตำรา
มีความยุ่งยากมาก โดยโบราณอาจารย์ท่านกำหนดผ้าที่จะใช้ลงยันต์ต้องเป็นผ้าที่บริสุทธิ์ ได้แก่ผ้า
บังสุกุล เมื่อได้มาแล้วต้องซักน้ำที่ตักขึ้นมาในวันเพ็ญ เดือน 12 จากนั้นต้องย้อมด้วยน้ำวาน ถ้า
เป็นยันต์ทางคงกระพันต้องย้อมด้วยวานที่มีคุณทางด้านคงกระพัน เช่นวานเพชรน้อย วานเพชร
ใหญ่ถ้าเป็นยันต์ทางเมตตาก็ย้อมด้วยวานที่มีคุณทางเมตตา เช่น วานเสน่หัจฉรินทร์ แล้วจึงลงด้วย
น้ำหมึกที่ผสมด้วยดีสัตว์ 5 ชนิด ได้แก่ ดีไก่ดำ (แทนพระกฤษณะ) ดีงู (แทนพระโกนาคนะ) ดีเต่า
(แทนพระกัศปะ) ดีวัว (แทนพระโคตมะ) และดีเสื่อ (แทนพระเมตไตรยะ)¹³ ผ้ายันต์หรือผ้า
ประเจียดจะถือว่ามีอานุภาพตามยันต์ที่ลง เช่นถ่วงยันต์ตรีนิสิงเห ก็จะมีอานุภาพทางป้องกัน
ภูตผีปีศาจต่าง ๆ กันคุณไสย ถ่วงยันต์ปิโยก็จะมีอานุภาพทางเมตตาตามหานิยม

2. ตะกรุด (ดูรูปที่ 30 ภาคผนวก) คือการลงยันต์ในแผ่นโลหะต่าง ๆ ที่แผ่แล้วม้วน
เป็นแท่งกลมจะเรียกว่า “ตะกรุด” บางครั้งมีการเรียกต่อด้วยชื่อยันต์ที่ลง เช่นแผ่นโลหะที่ลงด้วย
ยันต์โสฬสมงคลเมื่อลงแล้วก็เรียกว่าตะกรุดโสฬสมงคล แผ่นโลหะที่ลงด้วยยันต์ตรีนิสิงเหเมื่อลง
แล้วก็เรียกตะกรุดตรีนิสิงเห บางตำราเมื่อลงยันต์เสร็จแล้วให้พอกด้วยวายุยาต่าง ๆ ซึ่งในตำราจะ
ใช้ชื่อต่างกันออกไป เช่นถ่วงตำราบอกให้ถมด้วยพระไตรสรณาคมน์หมายถึงให้พอกด้วยเครื่องยา
ดอกพุทธรักษาสีขาว ดอกพุทธรักษาสีแดง และดอกพุทธรักษาสีเหลือง ถมด้วยสัตตโพนดงค์ได้แก่

¹² เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับตีพิมพ์ (กรุงเทพมหานคร:
อูตสาหกรรมการพิมพ์, 2501), น. 1.

¹³ เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับตีพิมพ์, น. 39.

ใบไม้ร้อนน 7 อย่าง (ใบชุมแสง ใบสมิ ใบระงับ ใบหิงหาย ใบผักกะเจด ใบหญ้าไต้ใบ และใบกระถิน) ถมด้วยนวลหรือธูปได้แก่เครื่องหอม 9 อย่าง (จันทร์แดง จันทร์ขาว กฤษณา กล้าพัก ขอนดอก ชะมด พิมเสน อำพันทอง และน้ำมันหอม)¹⁴ เครื่องยาเหล่านี้ตากให้แห้งบดเป็นผงผสมรักพอกไว้ที่ด้านนอกของตะกรุดอีกที

3. พืรอด (ดูรูปที่ 31 ภาคผนวก) คือการลงยันต์ในกระดาศ (โบราณใช้กระดาศว่าว) นำม้าม้วนแล้วถักเป็นแหวน หากใช้สวมแขนก็เรียกพืรอดแขน หากใช้สวมนิ้วก็เรียกพืรอดนิ้ว โดยพืรอดนี้บางครั้งต้องโรยผงวิเศษในกระดาศยันต์เสียก่อน แล้วจึงนำมกระดาศนั้นมาควั่นเป็นเชือกแล้วถักจากนั้นลงรักเพื่อให้คงทน

4. ประคำ (ดูรูปที่ 32 ภาคผนวก) คือวัตถุมงคลสำหรับใช้คล้องประภาหนึ่ง มีลักษณะเป็นเม็ดมีจำนวน 111 เม็ด (จำนวน 108 รวมกับลูกยอดอีก 3 เม็ด) ซึ่งมีวิธีการสร้างโดยนำกระดาศหรือแผ่นตะกั่วที่รีดจนบางจำนวน 111 แผ่นลงยันต์องค์พระภาคัมบดี 111 ยันต์โดยแต่ละยันต์จะไม่ซ้ำกัน นำมาปั่นเป็นเม็ดประคำยันต์ละ 1 เม็ดโดยใช้ผงปถมังและวณยาต่าง ๆ พอกแผ่นตะกั่ว เรียงตามลำดับห้ามสลับที่กันร้อยด้วยไหมหรือด้ายเรียกว่าประคำพระเจ้ากัณโธรภาพ เครื่องรางประเภทนี้เหมาะสำหรับพวกที่มีพื้นความรู้ดีเนื่องจากอุปเท่ห์วิธีใช้จะแปลกกว่าเครื่องรางประเภทอื่น คือผู้ที่ใช้ต้องสามารถกำหนดจิตภาวนาคาถาที่กำหนดได้

5. มืดหมอ (ดูรูปที่ 33 ภาคผนวก) คือการลงอักขระเลขตรีนิสิงเหบนเหล็กสำหรับตีมืดแล้วตีเป็นทับ ๆ ให้ได้ 108 ทับนำมาทำเป็นใบมืด แล้วลงยันต์ประจำตนในแผ่นโลหะสำหรับพันไว้ที่ก้นมืด(ส่วนปลายของใบมืดที่บรรจุเข้าที่ด้าม) ด้ามมืดให้ใช้ไม้มงคลแกะเป็นรูปท้าวเวสสุวรรณให้ลงด้วยเลขตรีนิสิงเหตามจุดต่าง ๆ¹⁵ คนโบราณเชื่อว่าสามารถป้องกันและขับไล่ภูตผีต่าง ๆ รวมทั้งสามารถขับไล่คุณไสยสารพัดชนิดได้ ดังนั้นมืดหมอนี้จึงเรียกว่ามืดเทพศาสตราวุธ พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงทางวิทยาคมหลายรูปก็เคยสร้างเอาไว้ เช่น หลวงพ่อเดิม วัดหนองโพธิ์ จังหวัดนครสวรรค์ หลวงพ่ออีม วัดหนองบัว จังหวัดกาญจนบุรี หลวงพ่อบุญมี วัดเขาสมอคอน จังหวัดลพบุรี

6. เทียนประเภทต่าง ๆ (ดูรูปที่ 34 ภาคผนวก) โดยการลงยันต์ในกระดาศแล้วนำไปควั่นเป็นเทียนมีน้ำหนัก 1 บาทบ้าง 2 บาทบ้างแล้วแต่ตำรา เมื่อจะขอให้จุดเทียนบูชาพระแล้วสวด

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 39-40.

¹⁵ เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับปฐมบรรพ (กรุงเทพมหานคร : อุตสาหกรรมกรรมพิมพ์, 2501), น. 212.

คาถาตามที่กำหนด ส่วนใหญ่จะกำหนดให้สวดจนเทียนไหม้หมดเล่ม เทียนเหล่านี้นี้ได้แก่เทียนยันต์ มหาราชและเทียนพระฉิม (พระสีวลี) เป็นต้น

7. พระกริ่ง (ดูรูปที่ 35 ภาคผนวก) และพระชัยวัฒน์ (ดูรูปที่ 36 ภาคผนวก) ถึงแม้ว่าโดยลักษณะแล้วพระกริ่งและพระชัยวัฒน์จะไม่ได้มียันต์ปรากฏที่องค์พระให้เห็น แต่กรรมวิธีการสร้างพระกริ่งและพระชัยวัฒน์นั้นต้องใช้ยันต์ต่าง ๆ มากมายถึง 108 ยันต์โดยกำหนดให้ลงยันต์ต่าง ๆ อาทิ ยันต์ปทุมจักร 5 ดวง ยันต์พระภควัมบดี 5 ดวง ยันต์อครักษ์ 4 ดวง ยันต์นวกา 25 ดวง แล้วนำแผ่นโลหะที่ลงยันต์บังคับตามตำราไปหล่อเป็นพระกริ่งและพระชัยวัฒน์

8. พระไม้โพธิ์ห้ามสมุทร (ดูรูปที่ 37 ภาคผนวก) คือการนำเอาไม้โพธิ์นิพพานหรือกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ที่ขึ้นทางทิศตะวันออกที่หักลงมาเอง นำมาแกะเป็นพระปางห้ามสมุทร เอาไม้ขุ่นมาแกะเป็นฐานพระ และเอาไม้ขุ่นแสงมาแกะเป็นเศพระบรรจุแผ่นยันต์พระพิชัยสงครามซึ่งตรงกลางเป็นดวงชะตาของเจ้าของพระล้อมด้วยพระพุทธรูปทั้ง 56 อักขระ (อิติปิโส ฯลฯ ภควาติ) เดินตาม้าหมากรุกด้านนอกล้อมด้วยคาถาอะภุสสิและคาถาในคัมภีร์วชิรสารวินิจฉัย¹⁶ เชื่อว่าสามารถคุ้มภัยอันตรายแก่เจ้าของพระได้

9. เหรียญพระคณาจารย์ต่าง ๆ คือเหรียญโลหะส่วนใหญ่ด้านหน้าจะเป็นรูปพระเกจิอาจารย์หรือพระพุทธรูปที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ด้านหลังจะเป็นยันต์ต่าง ๆ เหตุที่การสร้างวัตถุมงคลมีการพัฒนารูปแบบเป็นเหรียญเพราะเทคโนโลยีที่เจริญขึ้น ประกอบกับคนมีจำนวนมากขึ้น การสร้างวัตถุมงคลแบบเก่าที่ต้องทำทีละชิ้นจึงไม่เพียงพอกับความต้องการ อีกทั้งหาผู้รู้ที่ชำนาญได้ยาก การปั๊มเหรียญจึงเป็นวิวัฒนาการอีกขั้น แต่กระนั้นยังมียันต์แบบต่าง ๆ อยู่บนเหรียญด้วย

10. พระผงสมเด็จต่าง ๆ ถึงแม้ว่าจะไม่มียันต์ปรากฏบนองค์พระ แต่พระผงสมเด็จนั้นสร้างโดยการลงยันต์ต่าง ๆ ในกระดานชนวนเรียกว่าการลบผงแล้วลบเอาผงที่ได้มาผสมกับตัวประสานสร้างเป็นพระพิมพ์ต่าง ๆ ดังเช่นสมเด็จจะระหังของสมเด็จพะสังฆราชญาณสังวร วัดมหาธาตุ สมเด็จวัดระฆังของสมเด็จพะพุฒาจารย์โต พรหมรังสี

2.3 หลักฐานเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องยันต์ของอาณาจักรโบราณ

เมื่อกล่าวถึงความเชื่อเรื่องยันต์ต่าง ๆ ในสมัยโบราณนั้น จำเป็นที่จะต้องพยายามหาหลักฐานในทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาระบบยันต์ในภูมิภาคแถบนี้ อย่างชัดเจน ในเบื้องต้นนั้นระบบยันต์ต่าง ๆ ที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบันยังไม่ได้มีเกิดขึ้น ทั้งนี้

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 12.

เนื่องจากอิทธิพลของพุทธศาสนamahayanaและศาสนาพราหมณ์ฮินดูได้ครอบงำดินแดนแถบนี้ เมื่อลองวิเคราะห์จากหลักฐานด้านโบราณวัตถุพบว่าการสร้างพระพิมพ์ต่าง ๆ ในสมัยโบราณมักจะแฝงความเชื่อพุทธศาสนamahayanaและพราหมณ์ฮินดู เนื่องจากอาณาจักรโบราณในภูมิภาคแถบนี้ได้มีการติดต่อค้าขายกับชาวอินเดียผ่านทางทะเล ซึ่งมีผลให้อาณาจักรโบราณเหล่านั้นได้รับอิทธิพลทางศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมจากอินเดียไปด้วย โดยเฉพาะทางตอนใต้ของประเทศไทย มักจะพบพระพิมพ์ตามความเชื่อมหายานอยู่ตามถ้ำในภูเขาหินปูน เช่น ถ้ำคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง เขาขรุม เขาประสงค์ และถ้ำควนญสราญรมณ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เขาขาว เขาสายเขาปิ่นะ จังหวัดตรัง เขาชุมทอง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งสร้างจากดินดิบ¹⁷ พระพิมพ์เหล่านั้นเป็นรูป พระยานิพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ บางองค์มีจารึกอักษรเทวนาครีด้วย นอกจากพระพิมพ์แล้วยังมีการค้นพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ของฝ่ายมหายาน (ดูรูปที่ 38 ภาคผนวก) อาณาจักรศรีวิชัยเป็นอาณาจักรโบราณตั้งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทยในปัจจุบัน เรื่อยไปจนถึงบางส่วนของประเทศอินโดนีเซีย ชื่อของอาณาจักรชิลิโพธิ (ศรีวิชัย) ปรากฏในบันทึกการเดินทางของพระภิกษุฮุอิ้งซึ่งเดินทางผ่านทะเลจีนใต้ ระหว่างการจาริกกลับจากอินเดีย พ.ศ. 1214 - 1236¹⁸

นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานว่า ในสมัยนั้น อาณาจักรศรีวิชัยยังเป็นเมืองที่การศึกษาพุทธศาสนamahayanaเจริญรุ่งเรืองมาก มีพระเถระที่เชี่ยวชาญคัมภีร์ฝ่ายมหายาน ดังที่เคยมีพระเถระองค์สำคัญของอินเดียได้เดินทางมาศึกษายังอาณาจักรนี้ เช่น ท่าน ที่ปังกศรีชญาณ อธิการบดีแห่งมหาวิทยาลัยวิกรมศิลา ได้เคยเดินทางมาศึกษากับท่านธรรมปาละซึ่งพำนักที่สุวรรณทวีป (เกาะสุมาตรา) โดยท่านที่ปังกศรีชญาณได้ศึกษาคัมภีร์อภิสมาลังการ และคัมภีร์โพธิสัตว์จรรยาวตารเป็นเวลา 12 ปี¹⁹

ศรีวิชัยเป็นเมืองที่ความเจริญทางศิลปวิทยาและการศึกษา มีระบบการเรียนการสอนเหมือนกับมหาวิทยาลัยนาลันทาของอินเดีย นับเป็นสมัยที่มหายานมีความรุ่งเรืองสุดในภูมิภาคนี้ รวมทั้งราชวงศ์ไศเลนทร์ก็มีความสัมพันธ์ด้านศาสนาอย่างแน่นแฟ้นกับราชวงศ์ปาละ บรรดา

¹⁷ ดินดิบ หมายถึง ดินที่ยังไม่ผ่านการเผาด้วยไฟ

¹⁸ I-Tsing, A Record of the Buddhist Religion as Practised in India and the Malay Archipelago translated by Takakasu J. (New Delhi : Munshiram Manoharlal, 1982), p. xxiii.

¹⁹ ภรต ชิงห์ อูปัตถายะ , นักปราชญ์พุทธ แปลโดย อมร โสภณวิเชียรสูงส์ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2540), น. 83-84.

คณาจารย์องค์สำคัญแห่งมหาวิทยาลัยยาลันทา วิกรมศิลา อุทนต์บุรีลวันเคยเดินทางมาเผยแพร่ศาสนาในดินแดนนี้²⁰ ดังนั้นพระภิกษุชาวจีนที่ปรารถนาจะไปศึกษาพุทธศาสนายังประเทศอินเดีย จะหยุดพักที่อาณาจักรศรีวิชัยเพื่อศึกษาภาษาสันสกฤตและคัมภีร์ต่าง ๆ เนื่องจากมีกฎและพิธีกรรมคล้ายกับที่มีริมประเทศจะได้เกิดความคุ้นเคย²¹ ส่วนหลักฐานทางโบราณวัตถุชิ้นในหนังสือประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีได้กล่าวว่า

บริเวณฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกของอ่าวไทยยังเป็นศูนย์กลางการแพร่กระจายรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา (มหายาน) ไปสู่พุนัน และหมู่เกาะอินโดนีเซียอีกด้วย อันเห็นได้จากการพบเทวรูปที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับของอินเดียที่เก่าแก่ที่สุด ซึ่งพบในภาคใต้ของประเทศไทยก่อนที่จะปรากฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้²²

หลักฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่แสดงว่าพระพุทธรูปมหายานเคยเจริญรุ่งเรืองมากในอาณาจักรศรีวิชัย คือ จารึกภาษาสันสกฤตที่วัดเสมามาเมือง นครศรีธรรมราช แปลโดยศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

พระเจ้ากรุงศรีวิชัยผู้เป็นเจ้าของพระราชาทั้งหลายในโลกทั้งปวง ได้ทรงสร้างปราสาทอิฐทั้ง 3 นี้ เป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์เจ้า ผู้ถือดอกบัว (หมายถึง ปัทมปาณีโพธิสัตว์ อันได้แก่พระอวโลกิเตศวรซึ่งจัดอยู่ในปัทมสกุล พระผู้ผจญพระยามาร และพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือวัชรระ หมายถึง วัชรปาณีโพธิสัตว์ซึ่งจัดอยู่ในวัชรสกุล)²³

ปัจจุบันคงเหลือหลักฐานเพียงประติมากรรม พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ที่ค้นพบที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ดูรูปที่ 39 ภาคผนวก) ไม่เพียงแต่การสร้างศาสนสถาน

²⁰ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับจุฬาลงกรณ์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2540), น. 34-35.

²¹ หม่อมเจ้าสุภัทดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการรัฐมนตรี, 2522), น.35-36.

²² พริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2533), น. 200.

²³ ยอร์ช เซเดส์, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2504), น. 25.

เท่านั้น แต่กษัตริย์ของอาณาจักรศรีวิชัยยังทรงประพฤติธรรมตามหลักธรรมของพุทธศาสนามหายานอีกด้วย ดังปรากฏหลักฐานในจารึกหลักที่ 23 ความว่า

...ผู้ใดมีใจร้อนรุ่มดังเปลวเพลิง คือความยากจน เข้ามาสู่พระมหากษัตริย์คุณของพระองค์เป็นที่พึง ย่อมได้รับความพึงพอใจ อุปมาดังช้างเวลาแตรร้องไปสู่น้องอันมีน้ำใสสงบ และไม่รู้จักเหือดแห้งซึ่งเต็มไปด้วยเกสรดอกบัว

สาธุชนทั้งหลายมาจากทั่วทุกแห่ง เมื่อได้เข้ามาสู่พระองค์ผู้ทรงพระคุณคล้ายกับพระมุนี ก็ได้รับสิ่งอันประเสริฐ อุปมาดังบรรดาดันไม้มีต้นมะม่วง และต้นพิบูลเป็นอาทิ เวลาฤดูมรสุมัย ก็ได้รับสิริอันประเสริฐยิ่งนัก²⁴

ในจารึกดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าพระราชแห่งศรีวิชัยไม่เพียงแต่สร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ เท่านั้นพระองค์ยังทรงประพฤติตามคำสั่งสอนของมหายานอีกด้วย ยังมีจารึกที่แสดงถึงจริยาของกษัตริย์ศรีวิชัยอีก ซึ่งมีข้อความดังนี้

อันว่าแสงสว่าง อันแผ่ซ่านไปด้วยเกียรติของพระราชพระองค์ใด ซึ่งแผ่ไปทั่วไม่รู้เสื่อมสิ้นด้วยพระคุณคือ นยะ (ข้อกำหนดกฎหมาย) วินยะ (ความประพฤติตามหลักประเพณีนิยม) ศุรุตะ (การศึกษาเล่าเรียน) คมะ (ความสงบ) กุษมา (ความอดทนหรือการไม่ถือโทษผู้อื่น) ไชรยะ (ความหนักแน่นมั่นคง) ตะยาคะ (การบริจาคหรือเสียสละ) ทยติมตี (ความคิดเห็นหรือพระปรีชาอันรุ่งโรจน์) และทยา (ความกรุณา) เป็นต้น...²⁵

นอกจากนี้แล้วอิทธิพลของพุทธศาสนายังแผ่กว้างครอบคลุมอาณาจักรโยธยาปุระอีกด้วย แต่ลักษณะของศาสนาที่เจริญในอาณาจักรเขมรจะมีลักษณะที่ผสมผสานระหว่าง พุทธศาสนามหายานกับศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีธรรมเนียมเกี่ยวกับการนับถือศาสนาของพระราชากับปุโรหิต โดยถ้าพระราชานับถือศาสนาพราหมณ์ ปุโรหิตจะนับถือพุทธศาสนา หากพระราชานับถือศาสนาพุทธ ปุโรหิตจะนับถือศาสนาพราหมณ์ ถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมาหลายร้อยปี ในทัศนะของนักประวัติศาสตร์พุทธศาสนาบางท่าน เช่น อาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ มีความเห็นว่าได้มีเชื้อพระวงศ์ของกษัตริย์ศรีวิชัยขึ้นมาปกครองอาณาจักรเขมร²⁶ ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1

²⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 25.

²⁵ มานิต วัลลิโกดม, ทักษิณรัฐ (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2530), น. 131-132.

²⁶ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะภาค 2, น. 37.

(พ.ศ. 1545-1593) ซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าศรีธรรมราช กษัตริย์แห่งตามพลิงค์กับเจ้าหญิงเขมร ทำให้พุทธศาสนamahayanได้รับการสนับสนุนมากยิ่งขึ้น

อิทธิพลของพุทธศาสนamahayanไม่เพียงแต่แผ่ขยายทางตอนใต้ ในบริเวณภาคกลางก็มีความเชื่อแบบมหายานเช่นกัน แต่มีความแตกต่างกันที่อาณาจักรโบราณในกลุ่มวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งได้แก่ นครรัฐต่าง ๆ ในบริเวณจังหวัด นครปฐม สุพรรณบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี สิงห์บุรี นครสวรรค์ ลพบุรี เพชรบูรณ์ ปราจีนบุรี รวมทั้งอิทธิพลที่แพร่กระจายไปจนถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน แถบจังหวัดมหาสารคาม กาฬสินธุ์ ขอนแก่น และสกลนคร นับถือพุทธศาสนานิกายมุลสารวาสติวาทเป็นหลัก²⁷ ส่วนพุทธศาสนamahayanมีผู้นับถือน้อยกว่า ไม่เหมือนกับอาณาจักรศรีวิชัยที่พุทธศาสนamahayanจะโดดเด่นกว่าพวกสาวกยาน ส่วนหลักฐานทางวัตถุนั้นมีปรากฏให้เห็นบ้าง เช่น การค้นพบประติมากรรมสำริดพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี นอกจากนี้ยังมีการค้นพบประติมากรรมดินเผารูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระวัชรปาณีโพธิสัตว์ จากโบราณสถานเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ในถ้ำมอรัตน์ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้มีการพบภาพสลักพระโพธิสัตว์อยู่ตามผนังถ้ำซึ่งสร้างตามคติมหายานเช่นกัน จากหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้เชื่อได้ว่าพุทธศาสนamahayanได้เข้ามาในวัฒนธรรมทวารวดีแต่ได้รับความนิยมน้อยกว่านิกายเถรวาท

นิกายมหายานได้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นในอาณาจักรลพบุรีซึ่งเป็นอาณาจักรโบราณตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก อาณาจักรลพบุรีเป็นอาณาจักรโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ยุคอารยธรรมทวารวดี ในสมัยต่อมาลพบุรีได้ตกเป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรเขมร เป็นศูนย์กลางปกครองดินแดนแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ดังนั้นดินแดนแถบนี้จึงได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากอาณาจักรเขมรไปด้วย และด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนamahayanนั้นได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ในช่วงที่อาณาจักรเขมรแผ่ขยายอำนาจมาสู่ดินแดนแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ถึงแม้ว่าพุทธศาสนamahayanจะมีอยู่ในลพบุรีแต่ครั้งวัฒนธรรมทวารวดี แต่ทว่าในยุคนี้พุทธศาสนาเถรวาทมีบทบาทเด่นชัดกว่า อย่างไรก็ตามปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลเขมรที่อยู่เหนือลพบุรีในศิลาจารึกที่ศาลสูงลพบุรี (จารึกที่ 19) ซึ่งเป็นของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และปรากฏศักราชตรงกับ พ.ศ. 1565 และ พ.ศ. 1568 และในศิลาจารึกหลักแรกของพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 มีข้อความว่า ทรงรวบรวมราชอาณาจักรทั้งสอง ซึ่งนักประวัติศาสตร์มีความเห็นว่า เมื่อพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 ทรงมีพระราชอำนาจมั่นคงแล้วพระองค์คง

²⁷ พริยะ ไกรฤกษ์, อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เล่ม 1 ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง, 2544), น. 62.

จะทรงรวมละโว้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม²⁸ ในยุคนี้นี้พระพุทธรูปและพระพิมพ์ต่าง ๆ มักสร้างตามคติมหายานมีทั้งสร้างด้วยศิลา และสำริด โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอันหมายถึงพระอาทิตย์อุทัยเจ้า (ดูรูปที่ 40 ภาคผนวก) บางครั้งสร้างเป็นพระพุทธรูปเจ้า 3 องค์ประทับนั่งในซุ้มซึ่งหมายถึงพุทธกายทั้งสามตามความเชื่อของพุทธศาสนามหายาน²⁹ (ดูรูปที่ 41 ภาคผนวก) ต่อมาในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์ได้ส่งพระโอรสมาปกครองเมืองละโว้ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกที่ปราสาทพิฆานอากาศมีการกล่าวถึงเจ้าชายพระองค์หนึ่งมีสร้อยพระนามว่าละโว้ทยศ อันหมายถึงผู้เป็นใหญ่ในกรุงละโว้ ยังมีศิลาจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ได้มีข้อความกล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงส่งพระพุทธรูปชัยพุทธมหานาถไปยังเมืองต่าง ๆ และหนึ่งในจำนวนนั้นคือเมืองละโว้ทยปุระ การที่พระองค์ทรงส่งพระพุทธรูปไปยังเมืองต่าง ๆ เป็นการยืนยันอำนาจทางการเมืองของพระองค์และแสดงถึงการวางรากฐานทางอำนาจทางศาสนาของพระองค์ด้วย จากหลักฐานดังกล่าวมานี้แสดงว่าอาณาจักรขอมได้เข้ามามีอำนาจในเมืองละโว้³⁰ ด้วยเหตุนี้อิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมนั้นละโว้ก็ได้รับมาจากขอมด้วย ในอาณาจักรละโว้นั้นมีทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง โดยศาสนาพราหมณ์มีทั้งไศวเวทและไวษณพ พุทธศาสนาก็มีทั้งเถรวาทและมหายาน ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกที่ศาลสูง (จารึกที่ 19) ว่า

พระบาทกัมรเดงกำตวน อัญศรีสุรยวรมเทวะทรงขอให้บรรดานักบวช ทั้งภิกษุ มหายาน สถวีระ และโยคี อุทิศกุศลแห่งการบำเพ็ญตบะของตนถวายแด่พระองค์ โดยพระองค์ทรงให้ความคุ้มครองแก่บรรดานักบวชเหล่านี้เป็นการตอบแทน ถ้าผู้ใดเข้ามาทำทูลจารใน ดโบนาวาส³¹ ต่าง ๆ โปรดเกล้าให้จับผู้นั้นมาขึ้นศาลสภา³²

ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระพุทธศาสนานิกายมหายานมีอิทธิพลสูงมาก ในยุคนี้นี้มีการสร้างพุทธสถานและพระพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่นพระที่เรียกกันภายหลังว่า

²⁸ วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์, ลพบุรี อดีต-ปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์, 2537), น. 17.

²⁹ น. ณ ปากน้ำ, ศาสนาและศิลปะในสยามประเทศ และแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ (กรุงเทพมหานคร: สุนทรกิจการพิมพ์, 2517), น. 146.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 18.

³¹ ดโบนาวาส หมายถึง อุโบสถและอาวาสที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นภาษาโบราณที่ปรากฏในศิลาจารึก

³² วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์, ลพบุรี อดีต-ปัจจุบัน , น. 23.

พระร่วงรางปืน (ดูรูปที่ 42 ภาคผนวก) ซึ่งเป็นพระพิมพ์แบบมหายาน ทรงเทริด (ดูรูปที่ 43 ภาคผนวก) และพระหุยาน (ดูรูปที่ 44 ภาคผนวก) สำหรับพระร่วงนั้นเข้าใจว่า เป็นรูปสนองพระองค์พระ(มหา)ไวโรจนพุทธะ ส่วนพระหุยานเป็นรูปสนองพระองค์อักษะกายพุทธะและพระเครื่องนารายณ์ทรงปืน (ดูรูปที่ 45 ภาคผนวก) ซึ่งความจริงไม่ใช่ นารายณ์ เป็นพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์³³ ทั้งนี้จำแนกตามลักษณะของมูทราและเครื่องทรงต่าง ๆ เช่นพระมหาไวโรจนะจะทรงเครื่องอลังการอย่างกษัตริย์

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนมหายานที่เคร่งครัด พระองค์ทรงสร้างปราสาทหินมากมาย ทรงสร้างปราสาทพระขรรค์ เพื่อบูชาพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ (ดูรูปที่ 46 ภาคผนวก) อุทิศแด่พระชนกคือพระเจ้าธรณีนทรวรมันที่ 2 และทรงสร้างปราสาทตาพรหม เพื่อบูชานางปรัชญาปารมิตา (ดูรูปที่ 47 ภาคผนวก) อุทิศแด่พระมารดา คือ พระนางชัยราชจุฑามณี เมื่อรวมเข้ากับพระพุทธรูปในปราสาทบายนจะเป็นกลุ่มประติมากรรม 3 องค์ที่เรียกว่ารัตนตรัยมหายาน พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ยังทรงสร้างอโรคยศาลา (โรงพยาบาล) ทัวพระราชอาณาจักรอีก 102 แห่ง มีที่ ลพบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี และสิงห์บุรี เป็นต้น เนื่องจากพระองค์มีความเลื่อมใสในพระไภษัชยคุรุพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าแห่งการรักษาโรคของมหายาน พระองค์ยังทรงสร้างประติมากรรมของพระไภษัชยคุรุไปไวยังเมืองต่าง ๆ เรียกว่า พระพุทธชัยมหานาถ ³⁴(ดูรูปที่ 48 ภาคผนวก) หลักฐานอีกอย่างหนึ่งซึ่งแสดงถึงความเลื่อมใสในพระไภษัชยคุรุของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 คือจารึกของพระองค์ที่มีข้อความดังนี้ “...ข้าพเจ้าขอนมัสการพระชินนะ ผู้เป็นราชาแห่งรัศมี คือพระไภษัชยคุรุไวฑูรยะ เพราะพระองค์ จึงเกิดความเกษมและความไม่มีโรค แก่ประชาชน ผู้ฟังอยู่ แม้เพียงชื่อ ...”³⁵

ต่อมาเมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อาณาเขมรเสื่อมอำนาจลง ซึ่งในสมัยของพระองค์พุทธศาสนามหายานได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด ทั้งพระองค์ทรงใช้นโยบายแบบสันติวิธีกับบรรดาเจ้าเมือง และหัวหน้ากลุ่มชนพื้นเมืองต่าง ๆ โดยการประทานพระพุทธรูปพระชัยพุทธมหานาถไปยังเมืองสำคัญในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา เช่น ลพบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี และราชบุรี เพื่อแสดงว่าพระองค์มีอำนาจเหนือดินแดนแถบนี้ เมื่อพระองค์สวรรคต ความนิยมในพุทธศาสนา

³³ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมหาวิทยาลัยสุโขทัย, น. 23-24.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 37.

³⁵ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 4 (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์การพิมพ์, 2529), น. 197.

มหายานเริ่มเสื่อมคลายลง มีความเป็นไปได้ว่าการที่มหายานในยุคนั้นเน้นการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ รูปเคารพ และพิธีกรรม ทำให้ประชาชนเกิดความเบื่อหน่าย ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว พระเจ้าปรักกัมพาหุได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาเถรวาท จัดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย จัดวางระเบียบแบบแผนการทำสังฆกรรม เป็นเหตุให้พุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองขึ้นในลังกา เมื่อกิตติศัพท์ดังกล่าวได้แพร่กระจายมายังดินแดนแถบนี้ พระภิกษุในอาณาจักรต่าง ๆ จึงพากันเดินทางไปที่ลังกา ครั้นเมื่อเห็นข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ชาวลังกาก็เกิดความเลื่อมใส ใคร่จะศึกษาแล้วนำเอาแบบแผนนั้นมาใช้ในบ้านเมืองของตน ทั้งนี้พระสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ จะได้รับการอุปสมบทใหม่ เพื่อเปลี่ยนให้เป็นพระลังกาวงศ์เสียก่อน เรียกว่าการบวชแปลง หลังจากนั้นจะอยู่ศึกษาพระธรรมวินัยจนรอบรู้ แล้วจึงกลับมาเผยแผ่ยังบ้านเมืองของตน เมื่อประชาชนเห็นพระสงฆ์ลังกาวงศ์ปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ก็พากันเลื่อมใสให้บุตรหลานบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระลังกาวงศ์มากขึ้นโดยลำดับ สำหรับดินแดนแถบนี้พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์จะเข้ามาราว พ.ศ. 1800 ภิกษุที่ได้รับการบวชแปลงจากคณะสงฆ์ลังกาได้เดินทางกลับมาพร้อมพระเถระชาวลังกาเข้ามาขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช ช่วยกันสร้างพระมหาธาตุโดยเปลี่ยนแปลงพระสถูปองค์เดิมที่เป็นแบบศรีวิชัยให้เป็นพระสถูปแบบลังกา ซึ่งในภายหลังพ่อขุนรามคำแหงได้โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์เหล่านั้นมายังเมืองสุโขทัยดังมีข้อความปรากฏในศิลาจารึกของพระองค์ ว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำโดยทานแก่มหาเถระสังฆราช ปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก เป็นใหญ่กว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกตนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” ลัทธิลังกาวงศ์จึงเจริญขึ้น ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองในทางกลับกันนับเป็นความเสื่อมของพุทธศานามหายานในดินแดนแถบนี้³⁶ แต่ก็ไม่ใช่ว่าคณะสงฆ์เดิมจะหมดไป ยังมีคณะสงฆ์ที่สืบมาจากลพบุรีที่เป็นภิกษุฝ่ายมหายานหลงเหลืออยู่³⁷ พระสงฆ์เหล่านั้นยังคงสืบทอดพระธรรมเป็นภาษาสันสกฤตสืบเนื่องมาจากครั้งที่มหายานรุ่งเรือง อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ลังกาวงศ์ไม่ร่วมสังฆกรรมกับคณะสงฆ์เดิมเพราะถือว่าเป็นนาสังวาสพระสงฆ์จึงแยกกันอยู่เป็นสองพวก ต่อมาบรรดาเจ้านายต่าง ๆ นิยมอุปสมบทในนิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ในที่สุดความแพร่หลายกว้างออกไปยังประชาชนทั่วไป ยังผลให้พระสงฆ์นิกายเดิมลดจำนวนลงเรื่อย ๆ และในที่สุดพระสงฆ์นิกายเดิมจำต้องรวมกับคณะสงฆ์นิกายเถรวาท ซึ่งยังมีหลักฐานให้เห็น คือ ใบสีมาซ้อนสองใบเรียกว่าสีมาสองชั้น ลักษณะดังกล่าว

³⁶ ศิริธรรม, การปกครองคณะสงฆ์แต่ยุคโบราณถึงยุคปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, 2476), น. 185-188.

³⁷ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะภาค 2, น. 24-25.

นี่น่าจะมีที่มาจากกรณีที่พระสงฆ์ลังกาวงศ์ไม่ต้องการใช้สีมาเดิมที่ผูกไว้ จึงผูกสีมาซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถทำสังฆกรรมได้ทั้งพระสงฆ์ในกายเดิมและพระสงฆ์ลังกาวงศ์ ถึงแม้ว่าพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์จะเข้ามามีบทบาท แต่ประชาชนยังเคยชินกับขนบธรรมเนียมที่เคยถือปฏิบัติมา สิ่งใดที่ไม่ขัดกับหลักพุทธศาสนาก็ยังคงถือปฏิบัติต่อไป ดังเช่น การใช้อักษรขอม การสาธยายมนต์ต่าง ๆ รวมทั้งพิธีกรรมซึ่งมีทั้งพิธีพราหมณ์ และพิธีกรรมแบบมหายาน

กรณีที่พระสงฆ์ในกายเดิมได้ยุบรวมกับคณะสงฆ์เถรวาทลังกาวงศ์ ความเชื่อต่าง ๆ ที่เป็นของมหายานจึงเริ่มวิวัฒนาการปะปนอยู่ในพุทธศาสนาเถรวาท อีกทั้งการใช้อักษรขอมจารึกพระธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ ยังทำให้คณะสงฆ์เดิมได้รับความสะดวกในการเขียนและบันทึกเรื่องราวภัยมโนคติคาถา แต่กระนั้นกลุ่มภิกษุในกายเดิมได้ปรับปรุงรายละเอียดและเนื้อหาของย่นต์ต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับคำสอนของเถรวาทมากขึ้น ด้วยเหตุผลที่ว่านามพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ไม่เป็นที่รู้จักอีกต่อไป จึงได้มีการปรับเอาหลักธรรมเถรวาทและนามพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ฝ่ายเถรวาทมาใส่แทน แต่ทว่าเมื่อพิจารณาโดยละเอียดก็仍将เห็นถึงเค้าโครงของอิทธิพลของมหายานได้อย่างเด่นชัด ดังเช่นการสร้างพระพิมพ์ที่มีรูปแบบสอดคล้องกับความเชื่อของมหายาน ไม่ว่าจะเป็นพระพิมพ์ที่ปรากฏรูปพระพุทธรูป 3 องค์ซึ่งแสดงถึงแนวคิดตรีกาย พระพิมพ์พระเจ้า 5 พระองค์ที่ประทับนั่งคล้ายกับรูปแบบของมณฑลของพระปัญญาชินพุทธเจ้า พระพิมพ์พระพุทธรูป 10 องค์ประทับนั่งในรูปวงกลมตรงกลางมีรูปสัญลักษณ์สามชั้น แสดงถึงอิทธิพลเรื่องปารมีตาและศูนยตา พระพิมพ์ที่ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ก็เป็นอิทธิพลของมหายานโดยตรง ซึ่งเป็นรูปแบบของพระมหาไวโรจนะของลัทธิมนตรายาน รวมถึงเรื่องระบบยันต์ต่าง ๆ ที่มีวิวัฒนาการเรื่อยมาถือว่าเป็นอิทธิพลของมหายานโดยตรง เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งเหล่านี้จึงได้รับการสืบทอดและพัฒนาต่อมา จนกระทั่งเกิดเป็นระบบยันต์

อนึ่งพระสงฆ์ที่สืบทอดมาจากคณะสงฆ์เดิมนี้อาจเป็นผู้สร้างพระพิมพ์จำนวนมากแล้ว บรรจุไว้ในพระเจดีย์แถบเมืองกำแพงเพชร เมืองสุพรรณบุรี เมืองชัยนาท และเมืองสำคัญอื่น ๆ ในการสร้างพระพิมพ์เหล่านั้นจะมีจารึกลานเงินบ่งบอกถึงอาณาเขตและอาราธนาวิธีโดยประการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อฤๅษีอีกหลายองค์เป็นผู้ช่วยสร้างพระพิมพ์เหล่านี้³⁸ ซึ่งฤๅษีเหล่านี้ น่าจะเป็นกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมแบบมหายานคล้ายกับพวกลัทธิที่อาศัยอยู่ตามถ้ำในป่า อย่างไรก็ตาม คำว่าฤๅษีที่ปรากฏในลานเงิน ลานทองและจารึกต่าง ๆ นั้นน่าจะเป็นนักบวชแบบหนึ่งใน

³⁸ “ตำนานพระพิมพ์เมืองกำแพงเพชร” ใน เสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2 พิมพ์เป็นที่ระลึกในการที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เสด็จประกอบศาสนกิจ ณ วัดนาควัชรโสภณ จังหวัดกำแพงเพชร, (มทพ., 2537), น. 52-53.

พระพุทธรูปศาสนา ไม่ใช่พวกโยคีของศาสนาพราหมณ์เช่นคณะฤาษีทั้ง 5 คนที่สร้างเมืองลำพูนที่ในตำนานมูลศาสนาได้กล่าวเอาไว้ว่า

ในกาลครั้งหนึ่ง วันนั้นยังมีกุลบุตรทั้งหลาย 5 คน ๆหนึ่งชื่อ วาสุเทพ คนหนึ่งชื่อ สุกกทันต คนหนึ่งชื่ออนุสิสส คนหนึ่งชื่อพุทธชฎิล คนหนึ่งชื่อสุพรหม กุลบุตรทั้ง 5 คนนี้ประกอบด้วยศรัทธา ออกบวชในพระพุทธศาสนา แล้วเขาทั้งหลายมาจำพึงเห็นว่า วินยสิกขาบททั้งหลายอันพระศาสดาทรงบัญญัติไว้นี้ ประกอบด้วยกิจอันละเอียดยิ่งนัก และเขาทั้งหลายเห็นว่าจะปฏิบัติตามได้ด้วยยาก จึงพร้อมกันสึกออกจากสมณเพศ แล้วมาบวชเป็นฤาษีเข้าไปอยู่ในป่าหิมวันต์ ก็ได้สำเร็จปัญจอธิษฐานและสมาบัติทั้ง 5 ตน³⁹

นอกจากนี้ยังมีจารึกในถ้ำฤาษีเขาสูง จังหวัดราชบุรีซึ่งพบที่ได้พระพุทธรูปสลักนูนต่ำ ศิลปทวารวดีมีอักษรจารึกว่า “บุญ วระ ฤๅษี-ศรี สมาธิคุปตะ” แปลว่า การบุญของฤๅษี ศรีสมาธิคุปตะ⁴⁰ จารึกนี้เป็นดั่งลายลักษณ์อักษรยืนยันสถานภาพของท่านผู้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ ท่านเป็นฤาษีผู้ได้มาบำเพ็ญพรตอยู่ในถ้ำนี้ และชื่อถ้ำฤาษีก็ยังเป็นพยานถึงท่านหรือผู้ที่อยู่ในเพศเดียวกับท่าน นี่ก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งว่าฤาษีต่าง ๆ ที่ปรากฏชื่ออยู่ตามจารึกเป็นนักบวชแบบหนึ่งในพุทธศาสนาและฤาษีก็ไม่ใช่ชนกบวชในศาสนาพราหมณ์เพราะไม่มีเหตุผลที่นักบวชในศาสนาพราหมณ์จะมาสร้างพระพุทธรูปเอาไว้ อีกทั้งจารึกที่พบตามกรุพระปรางค์ และพระเจดีย์ต่าง ๆ เช่น จารึกลานเงินจากกรุวัดพระบรมธาตุกำแพงเพชร จารึกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี ข้อความในลานทองแสดงแนวคิดของมหายานนิกายมนตรายานอย่างเด่นชัด โดยมีการเล่นแร่แปรธาตุ และมีการใช้มนต์ต่าง ๆ ประกอบกับพระพิมพ์ แสดงให้เห็นว่าผู้สร้างมีเจตนาที่สร้างพระพิมพ์เหล่านี้เพื่อใช้ป้องกันภัยอันตรายแก่ผู้ที่อาราธนาติดตัว ในที่นี้จะนำข้อความในจารึกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุมาศึกษาดู ซึ่งพระยาสุนทรสงคราม (อี กรรณสูต) ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรีสมัยนั้นเป็นผู้ค้นพบ ความว่า

ศุภมัสดุ 1265 สติถิการิยะ แสดงบอกไว้ให้ครุมีฤาษีทั้ง 4 ตน พระฤาษีพิไลย์ เปนประธาน เราจะทำด้วยฤทธิ์ทำเครื่องประดิษฐ์ฐานมีสุวรรณเปนต้น คือบรมกษัตริย์พระยาศรีธรรมโศกราช เป็นผู้มีศรัทธา พระฤาษีทั้ง 4 ตน จึงพร้อมกันนำเอาแต่่วนทั้งหลาย พระฤาษีจึงอัญเชิญเทพยดามาช่วยกันทำพิธีทำเปน

³⁹ กรมศิลปากร, ตำนานมูลศาสนา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์ศรี, 2482), น.136.

⁴⁰ ยอร์ช เซเดส์, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2, น. 20.

พระพิมพ์ไว้สถาน 1 แดง สถาน 1 ดำ ให้เอว่วนทำเปนผง พิมพ์ด้วยลายมือของ พระมหาเถรปิยทัสสีศรีสาธุบุตร์ คือเปนใหญ่เป็นประธานในที่นั้นได้เอาแร่ต่าง ๆ ชัดยาสำเร็จแล้วให้นามว่าแร่สังฆวานรได้หล่อเปนพิมพ์ต่าง ๆ มีอานุภาพต่างกัน เสกด้วยมนต์คาถาทิ้งปวงครบ 3 เดือนแล้ว ท่านเอาไปประดิษฐานไว้ในพระสถูป ใหญ่แห่งหนึ่งที่เมืองสุพรรณทุม ถ้าผู้ใดได้พบเห็นให้รีบเอาไปสักการบูชาเปนของ วิเศษ แม้จะมีอันตรายประการใดก็ดี ให้อาราธนาพระผู้ไว้ที่คออาจคุ้มเกรงพยัน ตรายได้ทั้งปวง ถ้าผู้ใดจะออกกรรมรงค์สงครามประสิทธิด้วยสารถราวุธทั้งปวง เอาพระลงสรงน้ำมันหอมแล้วนั่งบริกรรมพุทธุคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ 108 จบ พาหุง 13 จบ ใส่ขันสำฤทธิตั้งอธิษฐานเอาตามความปรารถนาเกิดให้ทาทั้งหน้า แลผผ คอน่าอก ถ้าจะใช้ทางเมตตาให้มีสง่าเจรจาให้คนทั้งหลายเชื่อฟังยำเกรง ให้เอาพระนี้ไว้ในน้ำมันหอม เสกด้วยคาถาเนาว์หระคุณ (นวหระคุณ) 13 จบ พระพุทธุคุณ 13 จบ ให้เอาดอกไม้ธูปเทียนบูชาทำพิธีในวันเสาร์ น้ำมันหอมเก็บ ไว้ใช้ได้เสมอ ทาริมฝีปาก หน้าผาก แลผผ ถ้าผู้ใดพบพระตามที่กล่าวมานี้ พระว่านก็ดี พระเกสรก็ดี พระทำด้วยแร่สังฆวานรก็ดี อย่าประมาทเลย อานุภาพ พระทั้ง 3 อย่างนี้ดุจกำแพงแก้วกันอันตรายได้ทั้งปวง แล้วให้ว่าคาถา คะเตสิก เก กะระณังมะกะไชยมังคะลัง นะมะพะทะ แล้วให้ว่า กิริมิถิ ฎุมฤ เกเรเมเถ กะละ มะทะ ประสิทธิแล (ตัวอักษรคัดตามต้นฉบับเดิม)⁴¹

ไม่เพียงแต่จารึกลานทองที่พูดถึงอานุภาพของพระพิมพ์ ยังมีข้อความต่าง ๆ ที่ปรากฏ ตามจารึกในสมัยสุโขทัยและอยุธยาเกี่ยวกับคาถาอาคมและเลขยันต์ เช่นแผ่นทองคำจารึกหัวใจ คาถาต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของระบบยันต์ที่ใช้โครงสร้างจากแนวคิดมหายาน ผสมผสานกับรายละเอียดจากพุทธศาสนาเถรวาท ดังที่มีข้อความในจารึกแผ่นทองคำว่า ที(ม) สั อ (ขุ) จ (ภ) ก ส พุทธุสมิ อุทุธอโหมออุ ตามคำอธิบายของอาจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณได้อธิบายว่า ที ย่อมาจาก ทีชฌิกาย ม ย่อมาจาก มชฌิมฌิกาย สั ย่อมาจาก สัยุดตฌิกาย อ ย่อมาจาก อังคุตร ฌิกาย ขุ ย่อมาจาก ขุทุทกฌิกาย จ ภ ก ส คาถาบทนี้เรียกว่าคาถากาสลัก...⁴² การใช้อักขระย่อนี้ถือ

⁴¹ พระมหาวิเชียร กลฺยาณ และคณะ, พระผงสุพรรณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัด สุพรรณบุรี(กรุงเทพมหานคร : มทพ., 2443) น.14.

⁴² หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์การพิมพ์, 2529), น. 48.

เป็นพัฒนาการของระบบยันต์เบื้องต้น โดยการย่อเอาคำต้นหรือพยางค์ต้นของพระธรรมหรือบทสวดต่าง ๆ มาใช้ อักษรดังกล่าวได้ถูกนำมาจัดเรียงในรูปแบบของยันต์

ยังมีบางจารึกที่มีลักษณะคล้ายรูปแบบของยันต์บรรจุพระคาถาไว้ในภายใน เช่นจารึกวัดตระพังนาถ (ดูรูปที่ 49 ภาคผนวก) โดยขอบนอกด้านบนมีจารึกว่า “ปัจฉิมวิรูปกุสราชา” ขอบนอกด้านซ้ายมีจารึกว่า “อุตุตรกุเวโรราชา” ขอบนอกด้านล่าง มีจารึกว่า “ปุรพาธตฺรภูโฐ” ขอบนอกด้านขวามีจารึกว่า “ทกฺขินวิรูปโก” ภายในกรอบสี่เหลี่ยมมีจารึกว่า

นโมพุทฺธาย สิทธิ (อ อา อิ อี อุ อุ เอ โอ โอ เอา อัม อะ ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช (ณ ญ)
ฎ ฐ ท ฒ ณ ต ถ ท ธ น (ป ฝ พ) ภ ม ย ร ล ว ส ฬ ห (อิ) ติปิโส ภควา อรหํ สม
มาสมพุทฺธ วิ(ชฺชาจฺรณ) สมฺปนฺโน สุขโต โลกวิทู (อนุตฺต) โร ปุริสทมฺมสารถิ สต
ถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺธो ภควาติ สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม สन्นิทฺธิโก อกาลิโก
เอหิปสฺสิโก โอบนฺนิโก ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิตี สุปฏิปนฺโน อชฺฐปฏิปนฺโน
ญายปฏิปนฺโน สามี(จิ) ปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺโฆ⁴³

รูปแบบของจารึกดังกล่าวมีการจัดวางอักษรคล้ายกับรูปแบบยันต์อย่างหนึ่งที่เราเรียกกันว่า “ยันต์โสฬสมหามงคล” (ดูรูปที่ 50 ภาคผนวก) ซึ่งมีการนำเอานามเทวดาและนามศาสตราวุธ 4 ชนิดลงไว้ตามด้านต่าง ๆ โดยขอบนอกด้านบนมีอักษรจารึกว่า “สกุสสุสวริวรุ” ขอบนอกด้านซ้ายมีอักษรจารึกว่า “ยมนสุสนยนาวุ” ขอบนอกด้านล่าง มีอักษรจารึกว่า “เวสุสุณสุสศทาวุ” ขอบนอกด้านขวามีอักษรจารึกว่า “อาฬวากสุสทสาวุ”⁴⁴ ส่วนอักษรตั้งแต่หน้าโมพุทฺธายะสิทธิ ๗๗ ได้ถูกนำมาประดิษฐ์เป็นยันต์พระเจ้านอโม ซึ่งเป็นยันต์สี่เหลี่ยม 25 ช่องแต่ละช่องมีอักษร 1 ตัวเดินด้วยกลเม็ดหมากรุก นอกจากนี้ยังมีการนำเอาคาถาในจารึกต่าง ๆ มาประดิษฐ์เป็นยันต์ด้วยเช่นจารึกจากฐานพระพุทธรูปวัดคูยาง (ดูรูปที่ 51 ภาคผนวก) ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรมีข้อความว่า

ปถมั สกลกฺขนเมกปทํ พุติยาทิปทสฺส นิตฺสฺสนโต สมฺนิ ทุณฺนิ สนิทุ (สมทุ) สนิทุ
วิฆฺชณฺณ กมฺมโต ปถเมน (วินา) แปลว่า บทอันหนึ่งเป็นปฐม เป็นลักษณะแห่งตน
นักปราชญ์ผู้ประกอบด้วยปัญญา เว้นไว้ซึ่งบทอันเป็นปฐม แล้วพึงจำแนก (อรรถ
แห่งจตุราริยสัจ) โดยลำดับ (แห่งอักษร 12 ตัวนี้) คือ สมฺนิ ทุณฺนิ สมทุ สนิทุ เพราะ
แสดงซึ่งบทมีบทที่สองเป็นอาทิ⁴⁵

⁴³ เรื่องเดียวกัน, น.61-62.

⁴⁴ เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับจัดตุลบรรพ, น. 127.

⁴⁵ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 5, น. 65.

ในภายหลังได้เรียกขานว่า “คาถาพระพุทธรเจ้าแกว่งจักร” และได้ถูกนำไปผูกเป็นยันต์ปถมังสี่ด้านอยู่ในสี่เหลี่ยมที่มี 49 ตาราง เดินอักขระเป็นกลมาหมากรุก (ดูรูปที่ 52 ภาคผนวก) มีอานุภาพทางคงกระพันชาตรี ป้องกันอันตรายต่าง ๆ⁴⁶ ยังมีจารึกพระพุทธรบาทวัดชมพู่เวก (ดูรูปที่ 53 ภาคผนวก) ซึ่งเป็นจารึกสมัยสุโขทัยที่ผูกไว้เป็นยันต์กลม ซึ่งในภายหลังมีรูปแบบของยันต์กลมที่มีอักขระเรียงกันเหมือนซี่ล้อธรรมจักรเรียกว่ายันต์อิตติปิโสแปดทิศ (ดูรูปที่ 54 ภาคผนวก) ต่อมาในสมัยอยุธยาความเชื่อเกี่ยวกับเลขยันต์และพิธีกรรมต่าง ๆ แพร่กระจายไปทั่ว ด้วยบริเวณที่ตั้งของเมืองอยุธยาเดิมนั้นสันนิษฐานกันว่าแต่ก่อนเคยเป็นเมืองโบราณมาก่อนชื่อว่าเมืองอโยธยาสถาปนาขึ้นสมัยที่ขอมยังเป็นใหญ่เหนือดินแดนแถบนี้ดังจะเห็นได้จากโบราณวัตถุสมัยก่อนอยุธยาเช่นพระพุทธรูปพระไตรรัตนายก วัดพนัญเชิง ดังนั้นความเชื่อเรื่องยันต์และคาถาอาคมจึงได้รับอิทธิพลขอมที่นับถือพุทธศาสนานิกายมหายานมาด้วย ในอยุธยาการศึกษาเรื่องเลขยันต์และเวทย์มนต์เจริญรุ่งเรืองเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์พิชัยสงครามที่สามารถศึกษาได้จากวัด เช่นวัดพุทไธสวรรย์ ซึ่งเป็นวัดที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาพิชัยสงคราม มีผู้ไปศึกษาที่วัดนี้เป็นจำนวนมากแม้กระทั่งวิชาดาบก็สามารถหาศึกษาได้ที่วัดนี้เอง และวัดอื่น ๆ ก็มีการสอนอักขระเลขยันต์แก่ผู้ที่สนใจโดยเฉพาะในช่วงปลายสมัยอยุธยาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชลงไป ในยุคนี้ผู้คนมีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ เลขยันต์และเครื่องรางของขลัง การบำเพ็ญทางจิตหรือการฝึกจิตเน้นหนักไปในเรื่องของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์⁴⁷ ซึ่งความเชื่อลักษณะนี้ได้แพร่กระจายไปยังชนทุกระดับ ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระภิกษุและประชาชนโดยทั่วไป ดังปรากฏในคำให้การของขุนหลวงหาวัด ว่า “พระนารายณ์ได้ศึกษาวิทยาคมในสำนักพระอาจารย์พรหม พระอาจารย์พรหมนี้อายุมากเป็นผู้เฒ่า ใบหูทั้งสองข้างยาวถึงบ่า เป็นผู้ชำนาญในทางเวทย์มนต์ มีอานุภาพในทางเหาะเหินเดินอากาศได้”⁴⁸

ดังนั้นระบบยันต์ต่าง ๆ ได้ถูกพัฒนาขึ้นอย่างเต็มรูปแบบรวมทั้งมีการเล่าเรียนกันอย่างแพร่หลายดังจะเห็นได้จากเอกสารโบราณจำพวกใบลาน สมุดไทยดำและสมุดไทยขาวมีการบันทึกเรื่องราวของเลขยันต์คาถาอาคมจำนวนมาก ในสมัยอยุธยานี้ระบบของเลขยันต์ได้ถูกประมวลขึ้นเป็นหมวดหมู่และมีเอกลักษณ์เฉพาะตน มีการกำหนดรูปแบบ และพิธีกรรมขึ้นอย่าง

⁴⁶ เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับจัดตุตะบรรพ, น. 292-295.

⁴⁷ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531), น. 112.

⁴⁸ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), น. 127.

เป็นระบบ ยกตัวอย่างเช่นตำราสร้างพระห้ามสมุทรที่บันทึกเอาไว้ว่าสืบทอดมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ได้มาจากพระมหาเถรสิทธิเมธังกร ณ หัวเมืองสิงห์บุรี ในตำรากล่าวว่าให้หาไม้พระศรีมหาโพธิ์ที่มีกิ่งชื้อออกไปทางทิศตะวันออกซึ่งนิพพานแล้ว (กิ่งที่แห้งตายเอง) ที่หักตกลงมาเองนำมาแกะเป็นพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรบรรจุยันต์ต่าง ๆ มียันต์พิชัยสงครามซึ่งมีดวงชะตาของผู้สร้างอยู่กลางล้อมด้วยด้วยยันต์กลบทอิติปิโสเดินเป็นตาม้าหมากรุกล้อมรอบ ในที่นี้เปรียบดั่งการนำเอาพระพุทธรูปมาคุ้มกันนั่นเอง นอกจากนี้ยังมียันต์มงกุฎพระพุทธรูปเจ้า ยันต์ประทุมจักร 5 ดวง (ดูรูปที่ 55 ภาคผนวก) ยันต์พระรัตนไตร (ดูรูปที่ 56 ภาคผนวก) ยันต์พระจุลฑาริยสังข์ (ดูรูปที่ 57 ภาคผนวก) ยันต์ชฎาท้าวมหาพรหม (ดูรูปที่ 58 ภาคผนวก) ยันต์พระนวลกุดตรธรรม (ดูรูปที่ 59 ภาคผนวก) ยันต์พระพุทธรูป (ดูรูปที่ 60 ภาคผนวก) ยันต์พระภควัมบดี (ดูรูปที่ 61 ภาคผนวก) และยันต์อครักษ⁴⁹ (ดูรูปที่ 62 ภาคผนวก) ในที่นี้ยันต์ต่าง ๆ ถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พระพุทธรูปเกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นซึ่งในภายหลังได้วิวัฒนาการโดยการใช้ยันต์ต่าง ๆ นี้มาหล่อเป็นพระพุทธรูป อย่างไรก็ตามแม้กรุงศรีอยุธยาจะเสียให้กับพม่า ความเชื่อเรื่องเลขยันต์ต่าง ๆ ก็ยังคงอยู่กับคนไทยในยุคต่อมาเนื่องจากพระเถระสำคัญ ๆ ของกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ล้วนเป็นคนกรุงศรีอยุธยาเดิม ดังเช่นสมเด็จพระสังฆราชสุข ญาณสังวรโรเป็นต้น สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ประชาชนนับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ตามบันทึกที่วัดราชสิทธิธารามนั้นเดิมท่านอยู่ที่วัดท่าทราย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพระกัมมัฏฐาน อีกทั้งยังมีวิชาอาคม ในสมุดบันทึกของท่านก็มีเรื่องเกี่ยวกับเลขยันต์มากมาย และเป็นผู้นำเอายันต์พระยาไถ่เถื่อนมาเผยแพร่ สมเด็จพระสังฆราชอีกพระองค์หนึ่งที่ถือว่ามีความเชี่ยวชาญเรื่องยันต์อย่างยิ่งคือสมเด็จพระสังฆราชแพ ดิสุสเทว พระองค์เป็นผู้รวบรวมตำราพระยันต์ 108 และนะปถมัง 14 ที่ใช้ในการสร้างประติมากรรมพระโฆษชัยคุรุ (พระกริ่ง) และพระชัยวัฒน์ นอกจากนี้ความเชื่อดังกล่าวยังปรากฏในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ดังเช่นที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ที่มีการกล่าวถึงการศึกษาคัมภีร์ปถมัง ดังที่กล่าวว่า

อันเรื่องราวกล่าวความพลายงามน้อย	ค่อยเรียบร้อยเรียนรู้ครูของประศรี
ทั้งขอมไทยได้สิ้นก็ยินดี	เรียนคัมภีร์พุทธเทพพระเวทย์มนตร์
ปถมังตั้งตัวนะปดตลอด	แล้วถอนถอดถูกต้องเป็นล่องหน
หัวใจกริดอิทธเจแสน์หัก	แล้วเล่ามนต์เสกขม้นกินน้ำมัน ... ⁵⁰

⁴⁹ เทพย์ สาริกบุตร, พระคัมภีร์พระเวทฉบับปฐมบรม, หน้า 1-15.

⁵⁰ กรมศิลปากร, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, น. 533

อย่างไรก็ตามความเชื่อเกี่ยวกับเลขยันต์ต่าง ๆ ได้วิวัฒนาการมาเป็นระยะเวลา ยาวนานจนมีรูปแบบเฉพาะตัว และมีระบบที่ชัดเจนไม่ว่าจะเป็นวิธีการเขียน วิธีการเสกซึ่งสัมพันธ์ กับเรื่องการฝึกจิตและสมาธิ นอกจากนี้การนำเอายันต์ต่าง ๆ ไปสร้างเป็นเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ในอดีตมีการกำหนดรูปแบบไว้เฉพาะไม่ว่าจะเป็นวัสดุที่นำมาใช้ ตัวยันต์ที่ใช้ลง(เขียน)ในวัตถุ มงคลนั้น รวมทั้งมนต์คาถาที่ต้องใช้เสกกำกับ สิ่งเหล่านี้ดูเหมือนกับเป็นอุบายในการฝึกจิตของ ผู้กระทำ และเป็นอุบายในการระลึกถึงคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสำหรับผู้นำไปใช้ ทั้งนี้ระบบ ยันต์ที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้เชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนamahayana ที่ครั้งหนึ่งเคยเจริญรุ่งเรือง ในอาณาจักรโบราณในอาณานิคมนี้ ดังนั้นแนวคิดในการประดิษฐ์ยันต์ต่าง ๆ นั้นล้วนได้รับ อิทธิพลจากพุทธศาสนamahayana เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบให้เกิดความ ชัดเจนในบทที่ 3